

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет правничих наук
Кафедра загальнотеоретичного правознавства та публічного права

Магістерська робота
освітній ступінь - магістр

**на тему: “Особливості юридичної аргументації у рішеннях судів
конституційної юрисдикції: порівняльний аналіз України, Німеччини та
США”**

Виконала: студентка 2 року навчання,
Спеціальності
081 Право

Яцишина Єлізавета Олександрівна
ye.yatsyshyna@ukma.edu.ua

Керівник:

Цельєв Олексій Вікторович
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальнотеоретичного
правознавства та публічного права

Рецензент _____

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ	6
1.1. Поняття та природа юридичної аргументації	6
1.2. Основні моделі юридичної аргументації	13
1.3. Особливості юридичної аргументації в судах конституційної юрисдикції в порівнянні з іншими видами судової аргументації	18
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В СУДАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ	26
2.1. Аргументація Конституційного Суду України	26
2.2. Аргументація Федерального конституційного суду Німеччини	30
2.3. Аргументація Верховного Суду США	37
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ	46
3.1. Еволюція застосування моделей юридичної аргументації в рішеннях Конституційного Суду України	46
3.2. Запозичення та адаптація досвіду юридичної аргументації інших судів	52
3.3. Напрями вдосконалення юридичної аргументації в рішеннях Конституційного суду України	59
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

Перелік умовних позначень

Begründungspflicht – обов’язок обґрунтування

BVerfG – Bundesverfassungsgericht - Федеральний конституційний суд Німеччини

КСУ - Конституційний суд України

SCOTUS - Supreme Court of the United States – Верховний суд США

ВСТУП

У сучасному демократичному суспільстві легітимність актів органів конституційної юрисдикції базується не лише на їхній владній природі. Насамперед вона будується на якості та переконливості юридичної аргументації. В умовах інтеграції України до європейського правового простору, питання вдосконалення мотивувальної частини рішень Конституційного Суду України (КСУ) набуває критичного значення. Аргументація перестає бути лише формальною вимогою закону. Вона перетворюється на інструмент захисту прав людини та забезпечення принципу верховенства права. Актуальність теми зумовлена необхідністю відходу від застарілих легістських підходів радянського періоду до ціннісно-орієнтованого тлумачення Конституції.

Порівняльний аналіз із практикою Федерального конституційного суду Німеччини та Верховного Суду США дозволяє виявити найбільш ефективні моделі обґрунтування. Наприклад, тест на пропорційність чи оригіналізм, та адаптувати їх до вітчизняних реалій. В умовах воєнного стану та майбутнього переходу до правосуддя перехідного періоду, здатність КСУ продукувати логічні, прозорі та аксіологічно наповнені рішення є запорукою стабільності конституційного ладу та суспільної довіри до державної влади.

Наукова цінність роботи полягає у комплексному дослідженні природи конституційної аргументації як «культури виправдання». Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання для розробки методологічних рекомендацій щодо структурування судових рішень. А також впровадження алгоритмів тесту на пропорційність та посилення ролі принципів права у юридичних позиціях КСУ.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають у процесі формування та викладу юридичної аргументації в актах органів конституційної юрисдикції.

Предметом дослідження є особливості, моделі та техніки юридичної аргументації у рішеннях Конституційного Суду України, Федерального конституційного суду Німеччини та Верховного Суду США.

Метою роботи є виявлення концептуальних особливостей юридичної аргументації в різних правових системах та розробка напрямів вдосконалення аргументаційної бази Конституційного Суду України.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1. Визначити поняття, природу та функції юридичної аргументації у конституційному судочинстві.
2. Проаналізувати основні теоретичні моделі аргументації (дискурсивну, інтерпретивну, модель пропорційності).

3. Здійснити порівняльний аналіз практик КСУ, BVerfG та SCOTUS щодо застосування різних технік обґрунтування.
4. Дослідити еволюцію юридичних позицій КСУ та роль окремих думок суддів у розвитку правової доктрини.
5. Сформулювати конкретні напрями вдосконалення методології написання рішень КСУ.

Джерельну базу дослідження становлять Конституція України, Закон України «Про Конституційний Суд України», рішення та окремі думки суддів КСУ, акти BVerfG та SCOTUS, а також висновки Венеційської комісії та практика ЄСПЛ.

Теоретичну основу роботи сформували праці зарубіжних мислителів: Р. Алексі (теорія дискурсу), А. Барака (пропорційність), Р. Дворкіна (цілісність права), А. Скалії (текстуалізм). Вагомий внесок у дослідження вітчизняного контексту зробили М. Козюбра (верховенство права), С. Шевчук (судовий активізм та нормативність принципів), О. Грищук (людська гідність), Ю. Євтошук (методологія пропорційності), М. Савчин та Л. Бзова (принцип обґрунтованості). Окрему увагу приділено аналізу наукових публікацій, що критикують рішення КСУ через дефіцит аргументації, зокрема у справах щодо антикорупційної реформи та соціальних гарантій.

У роботі використано комплекс методів наукового пізнання. Діалектичний метод дозволив розглянути аргументацію у її розвитку від формальних до ціннісних аспектів. Компаративістський (порівняльно-правовий) метод застосовано для зіставлення європейської моделі пропорційності та американської моделі категоріальних правил. Герменевтичний метод використано для аналізу текстів судових рішень та з'ясування їхнього змісту. Системно-структурний метод дозволив виокремити елементи тесту на пропорційність та логічну структуру мотивувальної частини рішення. Статистичний та аналітичний методи застосовано при дослідженні ролі окремих думок суддів як індикатора глибини правової дискусії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1 Поняття та природа юридичної аргументації

Юридична аргументація є процесом обґрунтування юридичних тверджень і рішень із застосуванням систематичного міркування. У теоретичному значенні вона містить «комплекс знань про структуру, види і процес аргументування як логічної процедури». [26, с.13] Аргументація спирається на логічні форми (силогізм, дедукцію) для доведення правових висновків. На практиці юридична аргументація - це одна з основних складових техніки правозастосування. Вона пов'язує абстрактні норми з фактичними обставинами справи і слугує засобом передачі досвіду та традицій правничої думки. [26, с.13]

Окрім логічного наповнення, юридична аргументація має виразний риторичний вимір. Вона прагне і довести висновок, і переконати адресата. Як відзначав один з дослідників: «риторика є ключовим елементом для розуміння соціального розвитку права». Тобто до аргументаційних ланцюжків додаються засоби переконання. А саме звернення до емоцій, авторитету, традицій (етос, пафос у термінах Аристотеля). [30, с. 33] Натомість етичні аспекти юридичної аргументації виявляються у дотриманні професійних і моральних норм. Юрист має бути чесним і уважним до суті спору, уникати помилок і маніпуляцій, шанувати презумпцію невинуватості, рівні можливості сторін тощо. Справедлива аргументація вимагає коректності як у висновках. Вони не мають суперечити фактам і законам. А також конкретності в інтонації. Вона не має принижувати опонента та тримати нейтральність судової процедури. Юридична аргументація - це синтез логічного доведення, майстерності переконання і професійної етики.

В Античності аргументація була тісно пов'язана з політичною та судовою практикою. У демократичних полісах Стародавньої Греції риторика, або мистецтво красномовства, стала обов'язковою навичкою державних діячів. Оратори прагнули переконати народні збори або судові колегії у справедливості законів чи рішень. Арістотель заклав теорію переконання, поділивши докази на логічні та риторичні (логос, етос, пафос). [30, с. 33] Проте його методи силогізму мали суто теоретичний характер. Наразі вони є досить далекими від сучасного судового процесу. У Римській імперії юристи і оратори (Цицерон, Квінтіліан) сформували більш прикладну теорію судової аргументації. [30, с. 33] Вони включали у виступи не тільки техніку логічних умовиводів. Основну увагу вони приділяли риторичним образам, апеляції до почуттів і звичаїв публіки. Сучасні дослідники зазначали, витoki юридичної аргументації слід шукати саме в пізньореспубліканській Римській імперії. У даному періоді поступово переважив підхід, побудований «на *Ius est ars boni et aequi*» (Право є мистецтво доброго та рівного), над суворим формалізмом, і методи греко-римської риторики стали основою нового парадигмального підходу. Квінтіліан і Цицерон

започаткували реалістичну модель судового доказу. У ній, окрім аргументів “із закону” (*lex*), важливою була викладеність справи «по-ораторськи» (*lema creatio argumentorum*).

У середні віки, коли на європейському просторі домінувала християнська теологія, юридична аргументація набувала авторитетного, схоластичного вигляду. Основа обґрунтування (*auctoritas*) змінювалася залежно від сфери. Наприклад, це могли бути біблійні тексти, постанови Соборів, писання Отців церкви, а також праці античних і середньовічних вчених. [30, с. 33] Такі як Граціанів «Декретум» для церковного права. Університетські диспути стали моделлю для юридичних спорів. Аргументація велася як чітке зіставлення суперечливих тверджень і пошук примирного рішення. Увага до логічних структур поєднувалася з риторичною обґрунтованістю. П'єр Абеляр у своєму творі «Так чи ні» проілюстрував техніку вирішення протиріччя авторитетів диспутною формулою. За часів середньовіччя загальна теорія аргументації розвивалася під впливом аристотелівської діалектики та риторики. Проте практична юридична аргументація залишалася виплеканою традицією схоластичного богословсько-юридичного мислення. Як відзначали дослідники, в даний період «закладені в період античності основи загальної теорії аргументації були розвинуті» видатними мислителями. Але здебільшого вони були з поглядом, що «логіка» починається з авторитету, а не з емпіричних фактів. У підсумку аргументація середньовічних юристів поєднувала дидактику істини із мистецтвом переконання в диспуті, де логіка служила морально-теологічним пріоритетам.

З Реформації та Просвітництва починається період раціоналізації права. Юридична аргументація спрямовується на кодифікацію норм та систематизацію права як замкнутої логічної системи. На практиці значення мали формальні дедуктивні побудови. Італійський юрист Чезаре Беккарія в 1764р. вимагав суворого юридичного силлогізму у кримінальному праві. За його моделлю для кожного злочину суддя повинен був будувати умовивід з загального закону та факту вчиненого. Наполеонівські кодифікації (Париж, 1804) ще більше уніфікували право. Суддя трактував норму буквально, а роль адвоката-філософа згорталася до підбору правильних норм і прецедентів. Успадкований у XIX ст. правовий позитивізм вважав право внутрішньо узгодженою системою норм. У ній достатньо застосувати закон і ніяка інша аргументація не потрібна. Суду відводилася роль «*vox legis*» (голосу закону *vox legis*), тобто механічного викладення юридичної норми. Таким чином у ранньомодерному праві завданням аргументації стало досягнення логічної завершеності й передбачуваності виводу. Головними критеріями були формальність, передбачуваність, «висновок за законом». Однак наприкінці XIX - початку XX ст. ця раціоналістична модель зазнала критики. На практиці було видно, що жорсткий силлогізм не здатен відповісти на все розмаїття фактичних ситуацій. Юристи-реалісти (Е. Ерліх)

наголошували, що аргументація в суді повинна базуватися на глибокому аналізі фактів конкретної справи. [6, с. 29] А не тільки зосереджувати свою увагу на абстрактних нормах. Перехід до кодифікованого права залишив слід у спільному - систематизації знань, але поставив завдання уміло інтегрувати факти й цінності у доведення.

У другій половині ХХ ст. відбувся «аргументативний» чи «реконструктивний» поворот у юридичній теорії. З'явилися праці, у якій поєднуються традиції риторики та практика правозастосування. П. Перельман у праці «Нова риторика» (1958) підкреслив, що в правовому дискурсі дедукція не може бути єдиним методом. Вона створила третій шлях між формалізмом і суб'єктивним інтерпретуванням. А також додалась вага зворотнім доказам і консенсусу. За Перельманом, новаторська риторика полягає в тому, щоб переконувати за допомогою дискурсу, яка спирається і на сувору логіку, і на ораторські прийоми. Вони б емоційно схилили аудиторію на свій бік. Це актуально наразі й у судовій практиці. Навіть логічно слабкий аргумент може виявитися «риторично ефективним» і вплинути на рішення суду. Наприклад, *ad hominem* до певної особи може впливати на присяжних. Разом із Перельманом на пошуки нових методів приділення уваги впливу контексту, цінностей і ідей на судові рішення спрямували свої праці такі вчені: С. Тулмін, Р. Алексі, Д. Дворкін, Г.-Г. Гадамер, А. Кафманн, Ф. Земерен та інші. [39]

У теоретичному сенсі юридична аргументація описує мовно-раціональний процес і результат обґрунтування юридично значущого висновку через наведення, добір і впорядкування аргументів за правилами логічної зв'язності, прийнятності джерел та релевантності до предмета вирішення. Українські автори акцентують, що «правова аргументація» - це не просто переконування. Вона є способом досягання правового результату в межах юридичного контексту. У конституційному процесі це стосується як документів сторін (конституційні подання, звернення), так і актів самого суду (рішення, висновки).

Цікавою є теза про те, що в конституційному судочинстві аргументація «вбудована» у нормативні вимоги до звернення до суду. Сама можливість ініціювати контроль часто залежить від того, чи сформульовано правову позицію і чи подано юридичне обґрунтування щодо неконституційності або конституційності. Цей певний «процесуальний дизайн» робить аргументацію не факультативною, а структурною умовою конституційного правосуддя. [26, с. 13]

У більш розширеній теорії юридичного міркування Роберт Алексі сформулював ключовий мотив – «легітимність судових рішень пов'язана з можливістю раціональної юридичної аргументації, тобто такої, що піддається міжсуб'єктній перевірці на узгодженість, обґрунтованість і контрольованість». [33, с. 226–233] У конституційній юрисдикції це означає, що суд повинен не лише

вирішити, а і пояснити, чому ж саме таке вирішення впливає з Конституції, принципів і структури правопорядку.

Юридична аргументація має подвійну природу. По-перше, вона нормативна, бо її підстави походять із джерел права, принципів і доктрини тлумачення. По-друге, вона практична й публічна, через її спрямованість на легітимацію конкретного владного висновку у спорі та на стабілізацію очікувань у суспільстві. У цьому сенсі аргументація є різновидом культури виправдання. Суд демонструє, що рішення це не довільний акт волі, а результат контрольованого міркування.

Німецька традиція обов'язку держави пояснювати рішення (Begründungspflicht) прямо пов'язує мотивування з емансипацією підданого у громадянина і з підзвітністю державної влади. Тобто з демократичною умовою прийнятності владних рішень. Це підтверджує, що природа аргументації у конституційному судочинстві інституційно обумовлена. Вона слугує механізмом контролю й комунікації влади. [47]

Функції юридичної аргументації у рішеннях конституційних судів можна згрупувати у чотири ключові блоки. [31, с. 36-46]

Легітимаційна функція полягає у переконанні учасників і суспільства, що рішення справедливе й правомірне. Українська література прямо пов'язує якість аргументації з легітимністю судового акту.

Епістемічна або контрольна функція, у якій аргументація робить видимими кроки міркування. Вона дозволяє критику, апеляцію до стандартів, порівняння з іншими справами. Наслідок цієї функції є зменшення ризику довільності.

Орієнтаційна функція у підґрунті якої, конституційні рішення часто мають «нормативне випромінювання» на законодавця й суди загальної юрисдикції. І цим вона формує стандарти (доктрини, тести, межі дискреції), тобто виконує роль «керівних принципів» для рішень у майбутньому.

У інституційно-координаційній функції, аргументація встановлює межі взаємодії між гілками влади та визначає, де пролягає сфера судового контролю. В практиці Bundesverfassungsgericht (надалі по тексті - BVerfG або Федеральний конституційний суд Німеччини) й Конституційний суд України (надалі по тексті – КСУ) значну частину мотивування іноді займає обґрунтування власної компетенції та стандарту перевірки.

Українська доктрина зазначає, що аргументація включає тезу (позицію), підстави, демонстрацію зв'язку між ними, контраргументи та відповідь на них. Також у ній є посилання на релевантні джерела і методи тлумачення. Для конституційного суду важливим додатковим компонентом стає формулювання стандарту конституційного контролю. Наприклад, пропорційність; «identity

review»; «history and tradition». Надалі вони використовуватимуться як шаблон у подібних справах.

Юридична аргументація завжди є багатовимірною. Логічний вимір охоплює структуру міркування (субсумпція, аналогія, розрізнення, узгодженість), вимоги несуперечності й пояснюваності. Історично теорія аргументації розвивалася від античної силогістики та риторики і до сучасних когерентних моделей. Особливо важливо для конституційної юрисдикції, де силогізму часто буває недостатньо. Риторичний вимір стосується перш за все переконання. Стилю, наративу, вибору «опорних» принципів, адресування суспільним очікуванням. У конституційних справах риторика не є зайвою прикрасою, тому що суд виправдовує рішення в умовах політичної чутливості та плюралізму цінностей. Інституційні тексти про якість судових рішень підкреслюють публічне значення якості мотивування як компонента якості самого правосуддя. У нормативному вимірі, аргументи мають бути прив'язані до джерел права і методів тлумачення. Ключовою у даному вимірі стає відмінність між аргументами-правилами й аргументами-принципами. Інституційний вимір охоплює: компетенцію суду, процесуальні рамки, аудиторії рішення, роль окремих думок і прецеденту. У США прецедентність і культура окремих думок є структуротворчими. Тому аргументація часто вибудовується як діалог із попередніми рішеннями та з альтернативними позиціями в розбіжності у поглядах.

Юридична аргументація це перш за все процес і метод. Від добору підстав, побудов логічних та оцінних переходів, формування стандарту перевірки і до взаємодії з контраргументами та аудиторіями. Мотивування (мотивувальна частина) - це текстуальний продукт. У ньому аргументація матеріалізується й набуває офіційної форми. Норми й стандарти якості судових рішень, у європейському контексті, розглядають саме мотивування як ключовий елемент якості правосуддя. Проте сама аргументація ширша і її початок рахується від моменту формування правової позиції сторонами й триває до моменту інституційного закріплення позиції суду. Додатково є зовнішній стандарт обов'язку надавати мотиви. ЄСПЛ у практиці щодо ст. 6 Конвенції розвиває вимогу reasoned decision (обґрунтованого рішення), підкреслюючи, що обсяг мотивів залежить від характеру рішення та обставин справи. Це корисно як методологічний орієнтир. При порівнянні КСУ, BVerfG і Supreme Court of the United States (надалі - SCOTUS або Верховний суд США), важливо зважати, що різні інституційні ролі породжують різні очікування до мотивування. Доктринальне міркування відрізняється тим, що воно не зобов'язане завершуватися імперативним рішенням на кшталт «тут і тепер». Воно може бути ширшим, гіпотетичним і плюралістичним. Судова аргументація натомість має перформативний характер. У своїй основі вона завершується владним висновком, який змінює правову реальність. Водночас доктрина

постачає суду понятійний апарат і схеми (пропорційності або «law as integrity»), які суд може інкорпорувати.

У рамках дискурсивно-раціональної моделі Роберт Алексі юридична аргументація це особливий випадок практичного дискурсу, де правильність та обґрунтованість рішення залежить від того, чи витримує воно правила раціонального обговорення й виправдання. [33, с. 226–233] Основний її наслідок - конституційний суд має показати не лише що написано, а чому саме таке прочитання Конституції є раціонально переважним у конфлікті принципів і цінностей.

Модель, яку системно розвиває Агарон Барак, стосується того, що обмеження конституційних прав може бути легітимним лише за умови проходження тесту пропорційності з чотирма складовими: легітимна мета, придатність (раціональний зв'язок), необхідність (найменш обтяжливий засіб) і пропорційність у вузькому сенсі (балансування). [34] Це дає конституційному суду структурований сценарій мотивування. У ньому рішення стає послідовною перевіркою, а не вільною риторикою.

Для Рональда Дворкін право це інтерпретативна соціальна практика, де суддя у важких справах намагається подати правопорядок як найкращий можливий приклад його жанру, інтегруючи інституційну історію і політичну мораль. [39] У термінах сучасної філософії права, це «constructive interpretation» та «law as integrity», що зміщує центр аргументації від суто правил до принципів і узгодженості всієї системи. У наслідку для конституційних судів, рішення легітимується через цілісну морально-правову історію конституційних гарантій, а не лише через буквральність тексту.

Антонін Скалія та Браян А. Гарнер розвивають підхід, у якому тлумачення має бути максимально прив'язаним до тексту та усталених канонів юридичного читання, стримуючи судову дискрецію. Методологія подається як систематизація принципів тлумачення для конституційних, статутних та договірних текстів. У конституційній юрисдикції це стимулює аргументацію через семантику й історію особливо у США. У тому числі через скепсис щодо вільного балансування як недостатньо контрольованого методу. [41]

Порівняльні дослідження демонструють, що пропорційність протягом останніх десятиліть стала домінантною технікою конституційного міркування в багатьох правопорядках. А також часто описується як структурований аналітичний алгоритм, подібний за функцією до американського strict scrutiny. Водночас Вікі С. Джексон показує, що США маючи елементи пропорційності в різних доктринах, але все ще значною мірою покладаються на категоріальні правила. І також не завжди приймають структуровану пропорційність як універсальний метод.

Наприклад у рішенні № 4-р/2018 домінує процедура як джерело легітимності. [23] У цій справі суд застосував текстуально-системний аналіз конституційних вимог. Зокрема ст. 84 Конституції щодо особистого голосування. КСУ зробив інституційний наголос на тому, що порушення встановленої процедури ухвалення акта є достатньою підставою для його недійсності. [4] Це демонструє підхід, за якого судова переконливість вибудовується через формально-процедурні аргументи. Закон визнається неконституційним не через його матеріальний зміст, а через вади законодавчого процесу, що підкреслює верховенство Конституції як процесуального стандарту.

Натомість у справі № 13-р/2020 аргументація демонструє більшу роль принципів і інституційного виміру. [17] Суд обґрунтовує оцінку антикорупційних механізмів (через посилення на конституційні гарантії та межі втручання) і виводить аргументи, пов'язані з балансом між публічною метою та конституційними гарантіями. В українському контексті такі справи особливо показові щодо ролі принципів права як аргументів. Оскільки саме принципи часто забезпечують місток між Конституцією і конкретним регулюванням.

BVerfG у Aviation Security Act ілюструє поєднання пропорційності з категоричною межею. У ній людська гідність функціонує як аргумент «проти» інструменталізації людей, що робить балансування неприйнятним у певних сценаріях. Тут присутнє домінування техніки: ієрархізація принципів, структурований аналіз обмежень і нормативний акцент на гідності як фундаменті. [43]

У Lisbon Treaty центром є інституційна аргументація. У ній наявна демократія, парламентська відповідальність, розподіл компетенцій та конституційна ідентичність. Це приклад структурного конституційного міркування, де суд легітимує свою позицію через архітектуру основного закону, а не тільки через конкретні права.

У Right to be Forgotten I домінує балансування прав у вигляді свободи вираження та особистісних прав у чітко структурованій формі. Це дуже типово для німецької практики. У ній аргументація прагне бути перевірюваним тестом, де видно кроки міркування й виваження. А англomовний місток до розуміння цієї юриспруденції дає праця Дональд П. Коммерс та Расселл А. Міллер, що систематизує доктрини і наводить перекладені фрагменти рішень BVerfG .

У Heller домінує текстуально-історичний підхід. [36] Суд обґрунтовує зміст другої поправки через аналіз тексту, історичного контексту і значення понять у момент ухвалення. Суд тяжіє до оригіналістського стилю аргументації. Obergefell це приклад інтерпретивістського, принципового міркування. Аргументація спирається на поєднання Due Process та Equal Protection, на уявлення про гідність і рівність. Також на розвиток доктрини через прецеденти. Переконливість значною мірою досягається нормативним і

риторичним вимірами. У Dobbs помітний зсув у бік історико-традиційного тесту в substantive due process та розгорнутого інституційного аналізу stare decisis (питання, коли і чому допустимо відступити від прецеденту). [38] Тут домінують техніки - історична реконструкція, методологічна критика попередньої доктрини і фактори прецедентності як інституційний аргумент.

Конституційна аргументація часто розгортається навколо різниці між правилами (усе або нічого) та принципами (напряв оптимізації і можуть вступати в колізію). [4] Українська доктрина підкреслює роль принципів як методів формування юридичних позицій у рішеннях конституційних судів і як чинника легітимності. Пропорційність у версії Агарона Барак забезпечує стандарт перетворення принципів на контрольований тест із чотирьох кроків, що робить аргументацію структурованою і відтворюваною. [34] Це добре узгоджується з практикою BVerfG у балансувальних кейсах (Right to be Forgotten I) та з категоричними бар'єрами там, де ієрархія принципів блокує балансування (Aviation Security Act). Порівняльно-американська перспектива, у якій США мають інструменти, що функціонально нагадують пропорційність, але водночас широко застосовують категоріальні правила і не приймають пропорційність як універсальний метод. Це створює різні мови обґрунтування між Європою і США. У цьому контексті теза Stone Sweet & Mathews про глобальну дифузії пропорційності як домінантної техніки допомагає концептуалізувати США як частковий виняток і точніше пояснювати, чому порівняння з Німеччиною є методологічно продуктивним. [51]

Інтенсивність судового контролю це ключовий елемент аргументації. Суд не лише застосовує тест, а й пояснює, наскільки суворо він перевіряє законодавця у конкретній сфері. У літературі це часто пов'язується з деференцією та компетентністю суду в різних типах спорів. І тому пропорційність часто поєднують із міркуванням про межі судової ролі. Для порівняння трьох юрисдикцій цей кут зору досить критичний. BVerfG зазвичай дуже прозоро структурує стандарт і деференцію, SCOTUS часто кодує інтенсивність через доктрини рівнів перевірки або через categorical/historical tests, а КСУ нерідко виводить інтенсивність із інституційних і процедурних аргументів.

1.2. Основні моделі юридичної аргументації

У сучасній теорії права юридична аргументація описується не однією універсальною схемою, а набором конкуруючих моделей. Кожна з цих моделей х по-різному пояснює джерела раціональності, роль цінностей і межі суддівської дискреції. У конституційному судочинстві ці моделі особливо важливі. Суди часто працюють із принципами, важкими справами та інституційними конфліктами, де просте підведення під норму недостатнє. [30, с. 56-73]

Теорії юридичної аргументації можна порівнювати за тим, що вони вважають правильним обґрунтуванням і де локалізують його джерело

легітимності. Дискурсивні підходи роблять акцент на раціональності публічного виправдання. Інтерпретивізм на цілісності правопорядку та моральному найкращому прочитанні практики. Пропорційність і балансування на структурованому тесті виправданості обмежень прав. Текстуалізм/або оригіналізм на пріоритеті тексту, значення та історичного контексту як обмежувача судової дискреції. До цього набору додаються дедуктивні й індуктивні механізми міркування, герменевтичні процедури тлумачення, когерентні стратегії узгодження правової системи, а також топічна (топосна) аргументація і прагматично-риторичні підходи.

Для конституційного правосуддя критичними є чотири пункти порівняння:

1. Принципи і правила: чи мисляться права як оптимізаційні принципи, що зважуються, чи як більш категоріальні правила;
2. Тягар доведення: хто і що має виправдати. Держава - обмеження прав, позивач - існування права, суд - вибір стандарту;
3. Роль цінностей: чи є вони частиною права й аргументації, чи підозрюються як поза-правові;
4. Стандарт і інтенсивність контролю: як суд пояснює, наскільки суворо він перевіряє законодавця.

Дедуктивна (силогістична) модель забезпечує формальну структуру. Субсумпція факту під норму дає передбачуваність і стабільність. Проте в конституційному контексті дедукція часто потребує доповнення через абстрактність принципів і конфлікти цінностей. Індуктивна модель (аналогія, прецедентне міркування) підкреслює роль практики та еволюції доктрини. Це характерне для SCOTUS і систем, де прецедент має вагу.

Герменевтична модель трактує аргументацію як процес тлумачення в контексті. Герменевтичне коло, перед-розуміння інтерпретатора, історичний і смисловий контекст роблять Конституцію живим інструментом застосування. Когерентна модель вимагає, щоб рішення найкраще узгоджувалося з усією системою права й її моральними засадами. Її метафора є мережею взаємопідтримуваних доводів, де сила висновку залежить від внутрішньої сумісності системи. [31, с. 34-45]

Модель топічної аргументації (топосна) акцентує проблемно-орієнтований підхід. Суддя починає з апорії і шукає відповідні типові суспільні або нормативні орієнтири (людська гідність, справедливість, право на надію). Це допомагає заповнювати прогалини та апелювати до правової культури і міжнародних стандартів. Актуальним прикладом є рішення КСУ щодо «права на надію». У рішенні про довічне ув'язнення 2021 року було розгорнуто весь спектр топосів - людської гідності, права на надію, мети покарання та європейського консенсусу. Воно стало ключовим орієнтиром аргументації і корелював з практикою ЄСПЛ та частково з підходами SCOTUS (Graham, Miller). [31, с. 34-45]

Дискурсивно-раціональна модель пов'язана з ідеєю, що юридичне обґрунтування є спеціальним випадком практичного раціонального дискурсу. Рішення вважається обґрунтованим настільки, наскільки воно піддається міжсуб'єктній перевірці, відповідає правилам раціонального аргументування і демонструє контрольовані переходи від підстав до висновку. У цій логіці важливо розрізняти внутрішню обґрунтованість (послідовність і логічний зв'язок між посилками та висновком) і зовнішню (прийнятність самих норм, принципів, фактичних тверджень, інтерпретаційних правил). Ключова сила даної моделі - вимога прозорості структури міркування і можливість побудови аналітичних критеріїв якості. Наприклад, чи відповідає рішення стандартам послідовності, чи відповідає на релевантні контраргументи, чи розкриває інтерпретаційні кроки. Водночас її слабкість у не усунення раціональністю ціннісних передумов. Вона лише дисциплінує їх подання. У конституційному спорі конфлікт принципів (гідність/безпека) часто зумовлює неминучість оцінних припущень. Сам Алексі описує напругу навколо балансування та раціональності. [32, с. 226–233] Зокрема у дискусіях про ризик ірраціонального зважування та ослаблення прав. У практиці BVerfG ця модель найкраще проявляється коли суд демонструє алгоритм контролю й одночасно аргументує обмеження дискреції власним стандартом. Наприклад, у *Right to be Forgotten I* (BVerfG, 2019) суд формулює структуровані вимоги до зважування колізуючих прав та виводить критерії для оцінки балансу. [49] І це добре узгоджується з дискурсивною вимогою контрольованості. Важливо підкреслити, що дискурсивна модель не має на мені конкурувати з пропорційністю. Вона часто виступає теорією, що відповідає на питання: «чому структуровані тести (пропорційність, рівні контролю) підвищують раціональність і легітимність рішення?». І цим самим роблячи його таким, що можна перевірити.

Модель пропорційності описує юридичну аргументацію як структуроване виправдання обмежень прав. Держава має показати легітимну мету, придатність засобу, необхідність та пропорційність у вузькому сенсі. У викладі Барака (2012) пропорційність визначається як головний інструмент легітимного обмеження конституційних прав, із чітко окресленими складовими та окремою проблематикою меж довіри до законодавця. [34] Сильна сторона цієї моделі для конституційних судів це операціоналізованість. Суд може побудувати мотивування як послідовну перевірку кроків тесту, що зменшує ризик чистої риторики. Другий ключовий момент це перерозподіл тягаря доведення. Держава повинна виправдати обмеження прав, що робить аргументацію більш підзвітною. Її слабкість у проблемі співмірності (*incommensurability*) та ризику того, що балансування маскує суб'єктивні суддівські оцінки під виглядом технічної процедури. Ці критики Барак спеціально обговорює як аргументи проти пропорційності. [34] Практика BVerfG часто демонструє пропорційність як рідну мову аргументації. У *Aviation Security Act* (BVerfG, 2006) суд аналізує конституційність норми, яка дозволяла збиття захоплених літаків, і водночас

підкреслює конституційні межі, пов'язані з людською гідністю. [43] Зразковий приклад такого нечистого балансування - частина аналізу структуровано відповідає пропорційності, але людська гідність працює як категоричний бар'єр проти інструменталізації людей. Тобто як принцип, що не зважається на рівних. Саме у такому випадку модель пропорційності потребує доповнення. До прикладу концептом абсолютних меж або ж ієрархії принципів.

У КСУ модель пропорційності застосовується нерівномірно й в гібридний спосіб. У рішенні № 13-р/2020 видно сильний принциповий шар. [17] Суд обґрунтовує межі допустимого втручання у конституційні гарантії в антикорупційному контексті, а також значну інституційну аргументацію щодо повноважень і гарантій. Це добре пояснюється комбінацією пропорційності, як технології виправдання втручання і дискурсивної раціональності, як вимоги прозорого стандарту. А також вимагає врахування інституційної рамки легітимності, а саме ролі окремих думок, суспільного контексту. Теорія змінної інтенсивності підкреслює, що навіть за наявності одного тесту суд може застосовувати його з різною строгістю залежно від сфери та інституційних міркувань. Це є методологічно важливим індикатором. У німецькій практиці такі міркування часто проговорюються більш явно, тоді як в Україні та США - можуть кодуватися опосередковано. Наприклад через процедурні аргументи або вибір доктрини.

Інтерпретивізм за працями Дворкіна виходить із того, що право не є лише набором джерел, а інтерпретативна практика, у якій правильне рішення має одночасно пасувати (fit) до наявної правової історії та виправдовувати (justification) її як найкраще морально-політичне прочитання. [39] Цей підхід легітимує судову роль у важких справах. Суддя не просто застосовує правило. Він підбирає принципи, що забезпечують цілісність системи та рівність поваги до учасників. Сильна сторона інтерпретивізму для конституційних судів, це здатність пояснювати аргументацію там, де текст Конституції абстрактний, а права конфліктують. Суд не може уникнути ціннісного вибору, але може зробити його контрольованим через комплексність і послідовність із конституційною історією. Слабкість виражається у ризику надмірної моралізації права та поле для обґрунтованих незгод щодо того, яке моральне прочитання є найкращим. Така теза породжує дискусії про судовий активізм і межі легітимності. У практиці SCOTUS інтерпретивістський стиль добре пояснює аргументацію у Obergefell (SCOTUS, 2015). [46] У ній центральними є норми й принципи гідності, рівності та свободи у зв'язці Due Process та Equal Protection. Переконливість значною мірою будується на ціннісному й системному викладі чому право має бути таким. У даному випадку «fit» реалізується через роботу з лінією прецедентів, а «justification» через нормативне визначення сутності фундаментального права на шлюб. Рішення BVerfG у Lisbon Treaty (2009) також частково контактує з інтерпретивізмом. [44]

Суд обґрунтовує межі європейської інтеграції не лише текстом, а структурними принципами демократії та конституційної ідентичності. Він фактично створює цілісне прочитання основного закону як проекту демократичної самовизначеності. Це приклад інтерпретивістсько-структурного міркування, де в аргументації йдеться про архітектуру конституційного порядку. Для КСУ інтерпретивізм корисний як пояснювальна рамка там, де суд посилається на принципи верховенства права, справедливості чи гідності як на підстави конституційного висновку. Українські автори підкреслюють роль принципів у формуванні юридичної позиції конституційного суду і вказують, що принципи часто виконують функцію «містка» між абстрактним конституційним текстом і конкретним регулюванням.

Текстуалізм наполягає, що судове тлумачення має максимально спиратися на текст і його значення в релевантному контексті, а історичний матеріал часто використовується як контроль за суддівською творчістю. Канонічний виклад методології текстового підходу подають Скалія і Гарнер. Вони систематизують принципи й канони інтерпретації та підкреслюють пріоритет тексту як першого об'єкта тлумачення. У конституційному судочинстві цей підхід дає два ключових принципи. Перший це передбачуваність і стриманість. Суд зменшує ризик перетворення конституційного контролю на моральну політику. Другий це зміна тягаря доведення. Аргумент про існування неявного права або про розширювальне тлумачення часто вимагає особливо сильного виправдання, тоді як оригінальний зміст або історична традиція розглядаються як опорні. Водночас слабкістю є історична невизначеність. Селективність джерел, і ризик замороження конституційних смислів. Теоретично також важливо розрізняти текстуалізм і оригіналізм як різні, хоча й часто пов'язані стратегії. Одне може фокусуватися на тексті без пріоритету первісного значення. У практиці SCOTUS текстуально-історична аргументація найбільш виразна в *Heller*. [36] Суд розгортає аналіз оперативної частини другої поправки, історичної семантики та контексту, вибудовуючи висновок як результат реконструкції значення тексту. Ще більш радикально історико-традиційний підхід з'являється у *Dobbs* (2022). [38] Суд ставить питання, чи є претендоване право вкорінене в історії та традиції, й одночасно детально обговорює *stare decisis* як інституційний компонент аргументації. Коли допустимий перегляд прецедентів. Це рішення добре пояснюється моделлю оригіналізму плюс інституційно-процедурних аргументів про коректність скасування. Для КСУ текстуально-процедурний стиль у широкому сенсі добре прослідковується у рішенні № 4-р/2018, де домінує аргументація про конституційну процедуру внесення змін і про верховенство Конституції як формальний обмежувач. [4] [23] Тут ключовий рух не балансування прав, а процедурна легітимація.

У прагматичній та риторичній теорії, юридична аргументація виступає не тільки як правильний силогізм, а також як переконання аудиторій у межах

інституційної практики. Риторична перспектива підкреслює залежність аргументації від аудиторії та її прихильності, а не від абстрактної формальної логіки. У свою чергу в конституційних рішеннях важлива публічна легітимація мовою цінностей і принципів, а не тільки доктринальні тести. Тулмінівська критика вузької формальної логіки пропонує бачити процедурну важливість аргументів і відмінність норм аргументації в різних полях. Даний підхід корисний для порівняння правових систем. Він дозволяє припустити, що конституційні суди мають різні усталені стандарти того, що вважається «добрим доводом». Юридичний прагматизм, у викладі Познера, концентрується на фактах і наслідках, скептично ставлячись до надмірного концептуалізму. [6] Він може виступати описом того, як суди аргументують у «політично гарячих» справах, коли вони враховують керованість, системні наслідки та інституційні ризики помилки.

Ключовим моментом є також порівняльні теорії дифузії. Стоун Світ і Метьюз (2008) показують, як пропорційність стала домінантною технікою глобального конституціоналізму, функціонально подібною до американського «strict scrutiny», і як вона структурує виправдання втручань у права. [51] Джексон у своїх роботах додає критичну корекцію. США не перейняли універсальну пропорційність у європейському сенсі, але мають множину часткових аналогів і паралельних доктрин (рівні контролю, категоріальні правила, історичні тести), що створює змішану картину аргументаційних моделей у SCOTUS.

1.3. Особливості юридичної аргументації в судах конституційній юрисдикції в порівнянні з іншими видами судової аргументації

Аргументація конституційних судів відрізняється від звичайного судового мотивування масштабом адресатів, підвищеною ціннісною насиченістю та постійною необхідністю легітимувати межі власної влади. Її форма і зміст задаються процесуальними та інституційними принципами. Такими як публічність, незалежність, доступ до правосуддя, вимогою наводити достатні причини, а також стриманістю щодо компетенцій інших гілок влади.

Аргументація в конституційній юрисдикції є принципово-обумовленою. Принципи визначають, які аргументи суд вважає допустимими, як структурує міркування і який рівень пояснення мусить надати. У європейській традиції це добре видно через підхід Венеційської комісії. Вона описує ядро верховенства права як сукупність не лише формальних, а й матеріальних елементів. До них належать - легальність, правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя перед незалежними й безсторонніми судами, повага до прав людини та рівність. [3] Така логіка принципово змінює побудову стандартного мотивування. Конституційний суд має пояснювати не тільки відповідність нормі, а й те, як рішення зменшує ризики свавілля, забезпечує визначеність і підтримує архітектуру правопорядку. [1, с. 30–63]

Легальність і верховенство Конституції формують текстуально-структурний тип аргументації. [4] Особливо у справах щодо процедур та компетенцій. У справі № 4-р/2018 ключовим є те, що суд виводить неконституційність через порушення конституційної процедури внесення змін. [23] Тобто легальність та конституційна форма стають домінантними аргументами, які випереджають матеріально-правову дискусію. Такий стиль характерний для ситуацій, коли суд легітимує рішення через «правило про правила», а аргументація тяжіє до тексту Конституції і системної логіки конституційного процесу.

Пропорційність як принцип конституційного судочинства в Європі задає структуровану форму аргументації і розподіляє тягар виправдання на державу, коли йдеться про обмеження прав. У цьому сенсі рішення Федеральний конституційний суд Німеччини у справі *Aviation Security Act* (BVerfG, 2006; 1 BvR 357/05) є показовим. [43] Суд будує аргументацію навколо фундаментальних прав і людської гідності. Він демонструє, що деякі конституційні цінності працюють як межі, які не можна переважити утилітарними міркуваннями безпеки. Відповідно, пропорційність не завжди означає вільне балансування. Інколи вона поєднується з категоричними заборонами, що змінює саму форму аргументації.

Безсторонність і незалежність впливають на аргументацію через вимогу пояснювати не лише чому так, а й чому саме цей склад суду мав право вирішувати. Європейська конвенційна рамка пов'язує справедливий розгляд із незалежним і безстороннім судом та публічністю слухання (ст. 6). [3] Ці стандарти стають аргументованими контрольними точками для конституційних судів у політико-чутливих справах. У контексті України це видно в реакції Ради Європи на рішення № 13-р/2020. [17] У висновку ставиться питання про конфлікт інтересів, зміну формату провадження з відкритого на письмове та дефіциту переконливості мотивування. Це приклад того, як принципи неупередженості й належної процедури прямо формують аргументацію. Суд має або нейтралізувати підозру у власній зацікавленості, або ризикує втратити легітимність навіть за наявності формально-юридичних підстав.

Публічність і зрозумілість не зводяться до комунікаційної опції. Це структурні умови прийнятності конституційного рішення. Консультативна рада європейських суддів підкреслює, що якість судового рішення залежить передусім від якості його мотивів. Рішення має бути обґрунтованим, послідовним, чітким і таким, що дає змогу читачеві простежити ланцюг міркування. Мотиви виконують функцію запобіжника проти свавілля та забезпечують можливість перевірки того, що суд відповів на ключові доводи сторін. Це особливо важливо для конституційних судів, адже їхні рішення мають нормотворчий ефект. Вони де-факто встановлюють стандарти для законодавця і

судів нижчих інстанцій, а отже потребують підвищеної структурної дисципліни мотивування.

Доступ до правосуддя впливає на аргументацію двома шляхами. По-перше, фільтри допустимості змушують суди розширювати процесуальну аргументацію. Вони надають пояснення, чому справа підлягає або не підлягає розгляду, і тим самим задають межі власної. По-друге, доступність рішень і наявність ефективних процедурних шляхів формують очікування публічної підзвітності мотивів. У Rule of Law Checklist прямо проговорюється, що доступ до суду, вимоги *locus standi*, юридична допомога й уникнення надмірного формалізму це частина стандартизованої оцінки доступу до правосуддя. [1, с. 30–63]

У конституційній юрисдикції цінності і принципи не є фоном, а справжньою робочою валютою аргументації. Їхня роль проявляється щонайменше у трьох функціях: як стандарти (тести, критерії допустимого втручання), як інтерпретаційні лінзи (що саме вважати правильним прочитанням Конституції), як межі (недопустимі інструменталізації, пороги, які не можна переступати заради користі).

У теоретичному сенсі цей підхід узгоджується з тим, як Роберт Алексі трактує принципи (як норми, що потребують оптимізації та можуть конфліктувати), і як Рональд Дворкін обґрунтовує важкі справи через цілісність правопорядку та морально-нормативне виправдання правових практик. [39] Для конституційних судів це означає, що навіть коли рішення формально про норму, фактично воно завжди про принципи.

Практика BVerfG демонструє, як цінності стають ядром аргументації і водночас обмежувачем пропорційності. У *Aviation Security Act* людська гідність виступає як аргумент межа, що змінює стандарт оцінки. [43] Суд показує, що не все підлягає балансуванню, і тим самим робить аргументацію некалькулятивною у певних межах. Наприклад, перевага категоричного принципу над утилітарним вагуванням. Натомість у *Right to be Forgotten I* (BVerfG, 2019; 1 BvR 16/13) принципи прав людини працюють як лінза, через яку суд структурує колізію у формі детального тесту й критеріїв зважування. Цінності тут не замінюють юридичну техніку, а перетворюються на стандартизовані аргументативні кроки.

Порівняльно важливою є напруга між універсальними правозахисними нормами та внутрішньою конституційною ідентичністю. У *Lisbon Treaty* (BVerfG, 2009; 2 BvE 2/08) суд розгортає аргументацію про демократію, компетенції й конституційну ідентичність. [44] Він намагається поєднати відкритість до наднаціонального порядку із збереженням ядра національної конституційної самовизначеності. Така аргументація водночас ціннісна, в контексті демократії як фундаменту і інституційна, про межі повноважень та відповідальність парламенту. Вона показує, що питання прав людини та

верховенства права в Європі часто вирішуються у трикутнику національна конституція - міжнародні стандарти - демократична легітимація.

У Європейський суд з прав людини доктрина *Margin of appreciation* інституалізує цю напругу. Суд визнає, що національні органи інколи краще розташовані для оцінки необхідності обмежень прав, а ширина простору розсуду може змінюватися залежно від сфери та консенсусу.

Український вимір цієї напруги добре ілюструє взаємодія КСУ з міжнародними експертними рамками. В *amicus curiae* Венеційської комісії щодо меж *a posteriori* контролю конституційних поправок підкреслюється, що питання компетенції КСУ це питання тлумачення Конституції, але воно має вирішуватися з урахуванням стандартів верховенства права та стабільності конституційного порядку. Окремо визнається, що в українській практиці підхід до такого контролю був непослідовним. Цей документ показує, як зовнішні стандарти стають внутрішнім ресурсом аргументації і як джерело критеріїв, і як інструмент самообмеження суду через порівняльні й інституційні аргументи. [1] [2] [30]

У США, навпаки, цінності й права часто з'являються у режимі конкуренції з історико-традиційними аргументами. *Obergefell* (SCOTUS, 2015) використовує гідність і рівність як норми-вектори тлумачення, а також наратив легітимації через конституційні принципи. [46] *Dobbs* (SCOTUS, 2022) переорієнтовує аргументацію на історію й традицію як критерій існування конституційного права і переносить значну вагу на демократичний процес. [38] У порівнянні з *BVerfG*, американська аргументація частіше перетворює цінності на предмет спору про метод.

Межі судового розсуду це місце, де аргументація найбільш інституційна. У конституційному судочинстві суд завжди одночасно вирішує два питання: конституційність норми/дії; чи має він право і підстави вирішувати це питання у запропонованих межах. Саме тому доктрини допустимості, деференції та прецедентності стають ключовими елементами стилю мотивування. У європейській рамці *Rule of Law Checklist* прямо пов'язує обмеження дискреції з заборонаю свавілля та вимогою, щоб дискреція виконавчої влади не була нестриманою. Також підкреслює процесуальні умови доступу до суду і *locus standi* як частину ефективного правосуддя. Для конституційних судів це має два наслідки: вони часто повинні аргументувати, що їхнє втручання є необхідним для запобігання свавіллю; вони не замінюють законодавця, а діють у межах судової функції.

У Німеччині межі розсуду *BVerfG* проявляються через інтенсивність контролю та через процедурні рамки конституційної скарги. Закон про *BVerfG* визначає конституційну скаргу як засіб захисту фундаментальних прав, що вимагає від заявника формулювання порушення прав і належного обґрунтування. Це означає, що ще на вході судова аргументація структурується навколо мови

прав і стандартів. У Right to be Forgotten I межі судового розсуду проявляються у тому, як Суд конструює стандарт і показує, які фактори мають значення для зважування. Не лише робить баланс, а й створює керівні критерії для майбутнього застосування. У Lisbon Treaty межі проявляються як інституційні. [44] Суд аргументує, що європейська інтеграція можлива в межах демократичної легітимації та конституційної ідентичності. Розсуд законодавця і уряду в інтеграційній політиці обмежується ядром конституційного самовизначення.

В американській системі важливим обмежувачем є Article III-логіка standing та доктрина політичного питання. Аналітичні огляди Congressional Research Service пояснюють, що standing впливає з конституційної архітектури та практики судів і впливає на можливість розгляду спорів. Доктрина політичного питання пов'язується з justiciability та поділом влади і може вести до відмови судів вирішувати питання, явно віддані іншим гілкам. Для вашого дослідження це важливо як інституційний шар аргументації. Судова думка повинна пояснювати, чому саме питання є (або не є) судовим.

На рівні матеріальної аргументації межі розсуду в SCOTUS часто обґрунтовуються через метод. У *Heller* (2008) історико-текстуальний аналіз подається як спосіб уникнути судового «переписування» Конституції. [36] Доказовими маркерами виступають семантика тексту та історичні джерела. У *Dobbs* (2022) межі судової влади обґрунтовуються ще й через *stare decisis*. [38] Суд розгортає інституційний дискурс про те, коли прецедент слід переглядати, і поєднує це з історико-традиційним тестом існування права. Це приклад, де межі розсуду формуються не стільки деференцією до законодавця у пропорційності, скільки через аргумент про демократичний процес і методологічну автономію інтерпретації. *Obergefell* (2015) демонструє інший режим. [46] Суд застосовує принципово-нормативну аргументацію, спирається на лінію прецедентів і працює з інституційною незгодою через окремі думки. Тут межі розсуду не зникають, але легітимуються через еволюцію доктрини та внутрішню цілісність правової традиції.

Для України характерним є те, що межі розсуду КСУ часто артикулюються через процедурні та компетенційні аргументи. У справі № 4-р/2018 суд фактично визначає межі через процедурний стандарт. [23] Предметом контролю стає дотримання встановленого Конституцією порядку ухвалення актів (зокрема вимоги особистого голосування). [4] Аргументація у даному рішенні працює як механізм охорони конституційної форми. У справі № 13-р/2020 (КСУ, 2020) межі розсуду стають проблемою, бо рішення викликає інституційні питання. [17] Венеційська комісія у терміновому висновку прямо вказує на дефіцит переконливості мотивування та на відповідність процедури стандартам належного процесу, що ілюструє, як міжнародні стандарти стають критеріями оцінки аргументації.

Окремо, український інституційний контекст підсилює вимогу пояснювати межі контролю конституційних змін. Amicus Венеційської комісії (2022) показує, що питання *a posteriori* перегляду поправок є внутрішньоконституційним. Але потребує особливої аргументативної дисципліни, бо торкається стабільності конституційного ладу та остаточного тлумачення Конституції.

Висновок до РОЗДІЛУ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ

- I. Визначено, що юридична аргументація є мовно-раціональним процесом обґрунтування юридично значущих висновків за допомогою логічно пов'язаних доводів.

Вона базується на юридичних нормах, принципах та доктринах тлумачення. Також вона діє в межах спеціального практичного дискурсу. Законність та результативність судового рішення безпосередньо залежать від наявності раціонального обґрунтування. Воно виключає суто риторичні маніпуляції та спирається на перевірювані правила істинності й узгодженості висловлювань.

- II. Обґрунтовано необхідність застосування комплексного методологічного підходу до інтерпретації Конституції.

Класичний дедуктивний метод має доповнюватися юридичною герменевтикою та топічною аргументацією, яка у ситуаціях «важких справ» дозволяє заповнювати змістовні прогалини через апелювання до юридичної культури та міжнародних стандартів.

- III. Систематизовано основні функції юридичної аргументації в актах конституційного правосуддя.

Було виділено: легітимаційну (забезпечення суспільної довіри), епістемічну (демонстрація логіки судового міркування), орієнтаційну (вплив на вектор розвитку законодавства) та інституційну (встановлення чітких меж повноважень гілок влади). Структура такої аргументації має обов'язково включати тезу, обґрунтовані підстави, аналіз контраргументів та чітке визначення методів тлумачення юридичних норм.

- IV. Виявлено специфіку методологічних моделей, що домінують у сучасному глобальному конституціоналізмі.

Європейська традиція (зокрема практика BVerfG) тяжіє до дискурсивно-раціональної моделі та структурованого тесту на пропорційність. Практика США (SCOTUS) характеризується поєднанням прецедентної індукції, текстуалізму та оригіналізму, де пріоритет надається історичному контексту Конституції як запобіжнику проти судового активізму.

- V. Визначено критерії якості мотивування рішень Конституційного Суду України.

Вона полягає у поєднанні дедуктивної структурованості з герменевтичним аналізом та когерентними перевітками для узгодження всієї системи юридичних актів. Якість мотивування рішень Суду визначається прозорістю, повнотою

відповідей на заперечення учасників провадження та чітким зв'язком аргументів із джерелами верховенства права.

РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

2.1. Аргументація Конституційного Суду України

Проблематика юридичної аргументації найчастіше пов'язана з викликами сучасного судового процесу, які потребують новітніх підходів для здійснення якісного правосуддя. Особливо актуальним є судова аргументація з боку Конституційного Суду України. Насамперед, це зумовлено конституційною реформою в Україні.

Судді Конституційного Суду відіграють дуже важливу роль під час побудови судової аргументації. Професійні судді повинні логічно мислити, мати компетенції до застосовування конкретних юридичних норм, а також враховувати моральні, політичні, соціальні причини своєї мотивації. [6] Тому що коли мова йде про право на людську гідність, право на особисту недоторканість, право на соціальний захист, важливою складовою буде саме юридична позиція окремого судді. М.І. Козюбра зазначає: «обираючи правове рішення, суддя повинен зважати на безліч чинників, зокрема на те, що право під впливом цих чинників постійно змінюється і саме судді, як правило, доводиться розв'язувати колізії між мінливими потребами життя і застиглими формами закону. У зв'язку з цим необхідна адаптація тексту закону до потреб часу шляхом його тлумачення». [2, с. 167–180]

Згідно зі статтею 147 Конституції України, Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України, здійснює офіційне тлумачення Конституції України. [4] Конституційний Суд України приймає важливі рішення, оскільки є єдиним органом який має право на офіційне тлумачення законів України. Тому дуже багато залежить від юридичної аргументації будь-якого рішення. Тож першочергово необхідно розглядати застосування практики Конституційного Суду України в контексті захисту прав і свобод людини і громадянина. Як слушно зауважив Станіслав Шевчук: «КСУ має чітко стояти на захисті людини від держави». [29, с. 23–27] Мета юридичної аргументації Конституційним Судом України полягає в забезпеченні верховенства права та особливої ролі Конституції України в суспільстві.

Аргументація Конституційного Суду України поєднує формально задану архітектуру рішення: вступ - опис - мотиви - резолюція з різномісними аргументативними техніками. [8] Від текстуального тлумачення до інституційно-процедурних і міжнародно-правових посилань. Структура, закріплена законом і Регламентом, потенційно підвищує прозорість, але реальна переконливість залежить від методологічної дисципліни. Послідовності юридичних позицій, належного обґрунтування принципів і коректної роботи з доктриною, прецедентами й міжнародними стандартами.

Формальна структура рішень КСУ програмує траєкторію аргументації. Закон вимагає щоб рішення містило вступну частину (назва, дата/місце, номер, орган ухвалення, склад суддів, учасники), описову частину (вимоги звернення та реквізити оспорюваного акта), мотивувальну частину (з посиланням на конституційні положення, на яких ґрунтується обґрунтування), а також резолютивну частину (висновок щодо конституційності/неконституційності та інші обов'язкові реквізити, включно з вказівкою на обов'язковість і порядок опублікування). [8] Це створює корисне розмежування між описом предмета спору (що саме просять заявники і який акт оспорується) та власне обґрунтуванням (які норми Конституції Суд застосовує і чому). На практиці в низці рішень цей каркас добре видно вже з шапки: «ІМЕНЕМ УКРАЇНИ», далі - дата/номер, склад Суду та маркери переходів до викладу («установив», «вирішив»), що підсилює читабельність і дозволяє (у межах вашого емпіричного аналізу) чітко відділяти «факти/контекст» від «тестів і висновків».

Особливе місце в структурі займає окрема думка. Закон прямо передбачає право судді викласти окрему думку письмово, додати її до акта Суду та оприлюднити «без зволікання» на офіційному вебсайті. Регламент деталізує строки і процес. Окрема думка подається не пізніше визначеного робочого терміну після ухвалення рішення та оприлюднюється разом із актом. Під час урочистого оголошення акта повідомляється про наявність окремих думок.

Це важливо для аргументації у двох сенсах. По-перше, інститут окремих думок робить видимими внутрішні контраргументи - те, що в інших системах може зникати у колективній позиції. По-друге, масив окремих думок іноді сигналізує про проблеми когерентності основного обґрунтування або про методологічні розходження. Наприклад як саме застосовувати принципи, яке значення надавати процедурі тощо. У рішенні № 4-р/2018 та у рішенні № 2-р/2018 (КСУ 2018) після резолютивної частини наведено перелік численних окремих думок, що перетворює рішення на своєрідний пакет аргументаційних позицій. [23]

Текстуальні аргументи проявляються у прямій роботі з формулюваннями Конституції. Посилання на конкретні статті та висновок, що з них випливає. Типовий маркер це ланцюги «відповідно до статті...» та деталізація умов норми. Наприклад, у № 4-р/2018 Суд розгортає аргументацію навколо вимоги особистого голосування, що є у ч. 2 ст. 84 Конституції України, та навколо правила про прийняття рішень виключно на пленарних засіданнях шляхом голосування (ст. 91). [4] [23] Використання судом цих норм у якості нормативних «якорів», доводить, що недотримання буквального тексту цих статей автоматично веде до неконституційності акта згідно зі ст. 152 Конституції, оскільки процедурна вимога є невід'ємною частиною текстуальної волі установчої влади. [4]

Системні аргументи виходять за межі окремої норми і апелюють до зв'язків у конституційному порядку. А саме, верховенство Конституції, стабільність ладу, гарантії прав, баланс влади. Яскравий приклад у № 4-р/2018, де обґрунтування порушення процедури особистого голосування є загрозою для демократичного ладу та принципу народного суверенітету (ст. 5 Конституції). Суд системно пов'язує обов'язок депутата голосувати особисто з представницьким характером парламенту. Якщо голос поданий не особисто, то воля народу спотворена і це порушує цілісність конституційного правопорядку.[4][23]

У № 13-р/2020 системність проявляється через побудову аргументації довкола конституційного принципу незалежності судової влади та його ролі як гарантії права на судовий захист. [17] Суд підкріплює це посиланнями на Конституцію та власні попередні позиції як елементи єдиної системи гарантій.

Телеологічні аргументи пояснюють, «для чого» існує та чи інша конституційна вимога і чому саме таке її застосування є виправданим. У 4-р/2018 телеологія чітко присутня в тезі: дотримання процедури голосування є не формальністю, а гарантією репрезентативності влади. [23] За логікою Суду, мета вимоги особистого голосування полягає у забезпеченні відповідальності депутата перед народом та запобіганні узурпації повноважень. Відсутність такого контролю може призвести до небезпечних наслідків. Як приклад, це перетворення парламенту на механічне джерело легітимації чужої волі та руйнування довіри до законодавчого органу.

Доктринальні аргументи в українському конституційному контексті найчастіше виступають як внутрішньо-судова доктрина. [29, с. 23–27] Посилання на попередні рішення/позиції КСУ. Закон прямо кодифікує поняття юридичної позиції і допускає її розвиток або зміну за певних умов, але за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду. У № 4-р/2018 і № 13-р/2020 цей тип аргументації видно як серії посилань на попередні рішення з вбудованим висновком, що певна позиція вже сформована і підлягає застосуванню тут і тепер. [17] [23]

Порівняльні аргументи мають дві форми. Перша - звернення до оцінок міжнародних інституцій як зовнішнього підтвердження проблеми. У Рішенні № 4-р/2018 Суд використовує цей підхід, апелюючи до практики Європейського суду з прав людини та стандартів Венеційської комісії щодо якості закону та прозорості законодавчого процесу. [23] КСУ вказує, що міжнародні інституції розглядають дотримання процедурних правил як невід'ємну частину принципу верховенства права. Суд використовує ці зовнішні орієнтири для підтвердження того, що системні порушення під час голосування («кнопкодавство») нівелюють демократичну природу парламенту та суперечать загальноєвропейським цінностям.

Друга форма є прямим використанням міжнародних стандартів якості закону та

юридичної визначеності. У № 13-р/2020 Суд наводить аргументацію, посилаючись на підходи Європейський суд з прав людини щодо доступності та передбачуваності норм, коли йдеться про можливість позбавлення свободи, тобто використовує міжнародний стандарт як підсилювач обґрунтування принципу верховенства права й вимоги якості кримінально-юридичної норми. [5] [17]

Інституційні та процедурні аргументи у КСУ мають особливу вагу. Значна частина гучних рішень фактично вирішує питання не лише що дозволено Конституцією, а й що є легітимною процедурою. У № 2-р/2018 аргументація побудована як своєрідний протокол порушень. Суд перелічує докази і на основі сукупності обставин робить висновок про системний характер порушень процедури та істотний вплив на результат голосування. [26] Такі справи демонструють також те, що КСУ може активно працювати з фактичною стороною (відео, записи голосувань), що збігається з описом Миколи Козюбри (2016) про «дослідницький» (пошуковий) елемент конституційного судочинства, де суд не завжди обмежений доказами, поданими сторонами. [2, с. 167–180]

Попри наявність формально визначеної структури рішення та широкого інструментарію аргументів, у практиці КСУ простежуються декілька повторюваних проблем. Вони є важливими саме для порівняльного виміру, тому що демонструють, де «українська модель» відхиляється від більш стандартизованих практик.

Перша проблема - процедурний формалізм як домінантна логіка у частині справ. З одного боку, він підсилює охорону конституційної форми, з іншого може звужувати простір для матеріально-правового аналізу прав людини. У № 2-р/2018 Суд прямо формулює підхід - якщо порушено конституційну процедуру ухвалення закону, то предметом контролю стає саме процедура, а не зміст закону. [26]

У порівняльній перспективі це важливо, бо в Німеччині й США навіть у процедурно чутливих справах суди частіше пов'язують процедуру з матеріальними гарантіями. Наприклад, з належним процесом чи демократичною легітимацією стандарт. Для КСУ ж часто характерна чиста процедурна підстава як достатня.

Друга проблема - непослідовність і слабка дисципліна зміни юридичних позицій. Закон допускає зміну позиції лише за умов об'єктивної необхідності і вимагає обґрунтувати таку зміну в акті Суду. [26, с. 13] Однак у доктринальній критиці Миколи Савенко і Козюбра наголошують на ризиках, коли Суд змінює позиції без пояснення або під впливом політичної доцільності. [26, с. 13] Козюбра М. І. прямо пов'язує такі зміни з порушенням ідеї «аналогічній справі - аналогічне рішення». Для емпіричного аналізу це означає, що варто окремо кодувати чи Суд пояснює, чому відступає від

попередньої лінії, а не лише фіксувати факт посилань на попередні рішення. [2, с. 167–180]

Третя проблема це відсутність чіткої методології застосування принципів й ризик «декларативності» принципів. Оксана Щербанюк підкреслює, що принципи права впливають на аргументацію і що вибір моделі/методів аргументації є ключовим для переконання та легітимності рішення. Водночас існує застереження, що посилання на принципи має перетворюватися на логічно послідовну доктрину, а не бути самоціллю. У № 13-р/2020, наприклад, Суд активно апелює до незалежності судової влади, поділу влади та верховенства права, але тестовий формат не завжди явно артикульований. [17] Унаслідок чого критика може бути спрямована не лише на висновок, а й на непрозорість методології переходів між посилками.

Четверта проблема - слабка якість роботи з доктриною та джерелами, коли посилання не перетворюються на аргументи. Простий набір посилань на Конституцію, міжнародні акти чи практику інших судів не створює переконання, якщо Суд не показує, як саме ці джерела є підставою висновку. Суміжна логіка є у Щербанюк - допустимими як аргументи є лише ті посилання на власні рішення та практику ЄСПЛ, які базуються на ґрунтовному дослідженні й справді несуть висновок. [30, с. 102]

П'ята проблема це інституційно-процедурні фактори, що підривають довіру до аргументації незалежно від її формальної структури. У контексті № 13-р/2020 Венеційська комісія звертає увагу на питання можливого конфлікту інтересів, належного процесу і прямо оцінює рішення як таке, що є дещо складним для розуміння, а також фіксує особливості в його обґрунтуванні. [17] Як висновок, якість аргументації потрібно аналізувати не лише текстово, а й у зв'язку з процедурою і легітимативним контекстом (відводи, формат провадження, широта предмета контролю). [30, с. 102]

2.2. Аргументація Федерального конституційного суду Німеччини

Юридична аргументація Федерального конституційного суду Німеччини (або Bundesverfassungsgericht) виступає унікальною інтелектуальною конструкцією. Вона поєднує у собі глибоку континентальну традицію правової догматики з прагненням захисту основоположних прав і свобод людини в умовах сучасної демократичної держави. Роль Федерального конституційного суду у німецькій правовій системі не обмежена лише традиційним відправленням правосуддя. Він виступає охоронцем Конституції та активним суб'єктом формування державної правової політики. Специфічність судової аргументації ФКС зумовлена необхідністю легітимізації судового контролю в системі розподілу влад. У ній суд не має демократичного мандата від виборців і через це змушений обґрунтовувати свої рішення через бездоганну логічну структуру та апеляцію до об'єктивної системи цінностей. Яка насамперед закладена в

Основному законі. Аналіз німецької моделі конституційної аргументації дозволяє виділити три ключові складові, що забезпечують її цілісність та авторитетність. Перша - це доктрина пропорційності, яка виступає універсальним методологічним стандартом. Другим компонентом є теорія принципів, як онтологічна база для розв'язання юридичних конфліктів. Третьою складовою є специфічний академічний стиль рішень. Дані рішення ґрунтуються на суворій юридичній догматиці. Дані елементи не існують ізольовано. Вони утворюють когерентну систему. У даній системі логіка дедуктивного висновку переплітається з телеологічним тлумаченням конституційних цінностей.

Принцип пропорційності посідає центральне місце в конституційному праві сучасних демократичних держав. Він слугує головним інструментом обмеження державного втручання у права і свободи особи. Федеральний конституційний суд Німеччини перетворив цей принцип на суворо структуровану аналітичну процедуру. Вона визначає стандарти конституційності будь-якого законодавчого акта. Принцип пропорційності (*Verhältnismäßigkeitsgrundsatz*) є визначальним орієнтиром юридичної аргументації ФКС. [34] Цей принцип не згадується експліцитно в тексті Основного закону. Проте ФКС послідовно виводить його з принципу правової держави (*Rechtsstaatsprinzip*) та сутності основних прав. Саме основні права розглядаються як обмеження для будь-якого втручання державної влади у сферу свободи індивіда. Пропорційність у німецькому контексті є суворо структурованою аналітичною процедурою, що складається з чотирьох послідовних етапів перевірки.

Історично пропорційність сягає прусського адміністративного права XIX століття. Вищий адміністративний суд Пруссії (*Preussische Oberverwaltungsgericht*) почав використовувати цей інструмент для обмеження поліцейських повноважень. Вони виходили з ідеї, що поліція має право втручатися в права громадян лише у випадку абсолютної необхідності захисту громадського порядку. Тому пропорційність виникла як засіб боротьби зі свавіллям виконавчої влади. Після Другої світової війни ФКС трансформував цей адміністративний метод у фундаментальний принцип конституційного права. У рішенні у справі *Elfes* (1957) та знаковому *Apothekenurteil* (1958) суд остаточно закріпив пропорційність як мірило конституційності будь-якого закону. Ця трансформація мала глибокі наслідки для стилю сучасної аргументації. Відтепер суду доводилося аналізувати не лише правомірність дій представників влади, а й доцільність та справедливість політичних рішень законодавця.

Кожне рішення ФКС, що стосується обмеження основоположних прав, слідує за заздалегідь визначеному алгоритму перевірки. Це забезпечує передбачуваність судової практики. А також створює рамку для «культури виправдання» (*culture of justification*), де держава зобов'язана раціонально обґрунтувати кожний акт примусу. Структурна перевірка пропорційності

складається з чотирьох послідовних етапів. На першому етапі суд встановлює наявність легітимної мети (Legitimer Zweck). Він перевіряє чи спрямоване державне втручання на досягнення цілі, що відповідає Конституції та служить суспільному благу. Другим етапом є придатність (Geeignetheit). Вона передбачає встановлення каузального зв'язку між обраним засобом і легітимною метою. Засіб має бути здатним хоча б частково сприяти її досягненню. На третьому етапі перевіряється необхідність (Erforderlichkeit). Засіб визнається необхідним лише коли не існує іншого, такого ж ефективного, але менш обмежувального. Нарешті, четвертий етап - пропорційність у вузькому розумінні (Angemessenheit). Він являє собою власне зважування, в рамках якого суд оцінює наявність втручання прийнятним для індивіда порівняно з важливістю мети, що переслідується. Аргументація через пропорційність радикально змінює характер конституційного діалогу. Замість того, щоб сперечатися про абстрактний зміст прав, сторони та суд зосереджуються на конкретних фактах та причинно-наслідкових зв'язках. Це те, що дослідники називають «адміністративізацією» конституційного права. ФКС діє як ревізор, що перевіряє якість управлінських та законодавчих рішень. Даний підхід зміцнює легітимність ФКС у суспільстві. Коли суд скасовує закон не через власне не уподобання, а тому, що законодавець не зміг довести необхідність саме таких суворих заходів, це сприймається як перемога правового розуму над політичною доцільністю. Пропорційність стає гарантією, що державна влада діє не свавільно, а в межах раціонально обґрунтованої необхідності. Пропорційність виступає спільною мовою, яка дозволяє суддям, юристам та громадянам вести дискусію на основі розуму та доказів.

Сучасне розуміння юридичної аргументації Федерального конституційного суду Німеччини неможливе без врахування впливу Роберта Алексі та його Теорії конституційних прав. [32, с. 226–233] Алексі запропонував концептуальну рамку у якій пояснюється логічна необхідність балансування та зважування в конституційному судочинстві. Фундаментальним внеском філософа є розмежування між нормами-правилами та нормами-принципами. Правила - це норми, які або виконуються, або ні (binary structure). Принципи ж є вимогами оптимізації (optimization requirements). На практиці це означає, що принципи вимагають, щоб щось було реалізовано настільки широко, наскільки це можливо з огляду на фактичні та правові обставини. З цього визначення випливає логічна необхідність принципу пропорційності. Придатність та необхідність стосуються оптимізації щодо фактичних можливостей. Потрібно знайти засіб, який найкраще досягає мети за найменших втрат. Зважування (пропорційність у вузькому розумінні) стосується оптимізації відносно юридичних можливостей, де можливості визначаються наявністю конкуруючих принципів.

Задля того, щоб зробити процес балансування раціональним та прозорим, Алексі сформулював Закон зважування: «Чим вищим є ступінь незадоволення або обмеження одного принципу, тим вищою має бути важливість задоволення іншого». [32, с. 226–233] На основі цього закону було розроблено «Формулу ваги» (Weight Formula), яка намагається формалізувати судовий розсуд. У своїй аргументації ФКС часто використовує трирівневу шкалу інтенсивності втручання: легке, середнє та тяжке. Ця шкала дозволяє суду оперувати порядковими значеннями при порівнянні непорівнюваних на перший погляд величин, таких як національна безпека та приватність. Практичне застосування цієї шкали передбачає двоетапну оцінку. Суд спочатку визначає інтенсивність втручання у право, а потім зіставляє її з вагомістю суспільного інтересу, що слугує підставою для такого втручання. Так, повна заборона на зайняття певною професією кваліфікується як втручання тяжкого ступеня. Отже, виправдати її може лише винятково значущий публічний інтерес. Наприклад, захист життя або здоров'я громадян.

Існує звичайно і критика теорії Алексі. Зокрема Юрген Габермас наголошував, що балансування підриває деонтологічну природу прав, зводячи їх до рівня звичайних цінностей, що підлягають взаємному обміну та компромісу. Страх полягає у тому що судова аргументація перетворюється на суб'єктивне оцінювання, де результат залежить від уподобань судді. Алексі та прихильники ФКС відповідають, що раціональність зважування забезпечується не через отримання одної правильної відповіді, а через процедурну коректність аргументації. Суд зобов'язаний навести переконливі причини для присвоєння певних значень ваги кожному принципу. Таким чином, балансування не є довільним вибором. Це дискурсивний процес обґрунтування пріоритетів у конкретному контексті. [33, с. 226–233]

Стиль рішень ФКС радикально відрізняється від стилістики англосаксонських судів. Німецькі рішення являються взірцями академічної ретельності, логічної послідовності та високої абстракції. Цей стиль часто називають академізмом або професорським стилем. Він відображає глибоку повагу до юридичної науки (Rechtswissenschaft). У німецькій правовій традиції існують два основні стилі юридичного письма. Urteilsstil (стиль рішення) та Gutachtenstil (стиль експертного висновку). Urteilsstil - суд спочатку оголошує результат (тезу), а потім наводить аргументи на його підтримку. Кожне речення логічно впливає з попереднього через сполучник «тому що» (denn). Gutachtenstil використовується студентами та вченими. Спочатку ставиться питання, розглядаються всі можливі варіанти тлумачення і лише в кінці робиться висновок. Рішення ФКС є гібридними. Вони слідуєть структурі Urteilsstil і цим забезпечують авторитетність висновку. В частині обґрунтування вони стають науковими трактатами (Gutachten). Суд аналізує історію права, порівняльні

аспекти та доктринальні суперечки. Це надає рішенням ФКС вигляду об'єктивної істини, виведеної науковим шляхом.

Аргументація ФКС базується на «догматиці» - системі понять, принципів та методів тлумачення, які утворюють внутрішньо несуперечливу сітку координат. Догматика виконує роль стабілізатора. Вона обмежує суддю і змушує його вписувати нове рішення в існуючу систему прецедентів та концепцій. Це своєю чергою забезпечує передбачуваність і послідовність судової практики. Така система характеризується декількома визначальними рисами. Системністю, де кожне право тлумачиться не ізольовано, а як частина загальної архітектури Основного закону. При цьому враховуються взаємозв'язки між окремими нормами та принципами конституційного ладу. Понятійною строгістю, адже використання сталих категорій: сфера захисту, втручання чи тривієва теорія професій мінімізує суб'єктивізм у судовому розсуді та унеможливорює довільне тлумачення норм. Телеологічним тлумаченням, що передбачає пошук духу закону та його об'єктивної мети в межах конституційного ладу, а не лише буквального змісту юридичної норми. Нарешті, невід'ємним елементом догматичної аргументації є субсумція. Цей процес підведення конкретних фактів під абстрактну юридичну норму через дедуктивний силізм, надає судовому рішення вигляду логічно неминучого висновку. Дуже показово, що німецький суддя розуміє свою роль не як творця права (на відміну від американської традиції судового активізму). Він є дослідником, що відкриває правильне рішення, приховане в догматичній структурі закону. Саме така самоідентифікація формує стійке уявлення про повну детермінованість та об'єктивність конституційного судочинства. Але критики справедливо вказують, що будь-яка інтерпретація неминуче містить елемент суддівського розсуду.

Одним із важливих логічних поворотів в історії ФКС стало рішення у справі L^üth (1958). У своїй суті воно докорінно змінило розуміння природи конституційних прав та місця Основного закону в правовій системі Німеччини. Фабула справи була відносно простою. Еріх Лют, голова Гамбурзького прес-клубу, закликав до бойкоту фільму режисера Файта Харлана, відомого своєю співпрацею з нацистським режимом. Цивільні суди визнали цей заклик протиправним на підставі норм приватного права. Проте ФКС скасував це рішення. Мотивувальна частина цього скасування увійшла в історію конституційного права. Суд постановив, що Основний закон - це не просто перелік зобов'язань держави перед громадянином. Це об'єктивна система цінностей (*objektive Werteordnung*), яка має випромінювальний ефект (*Ausstrahlungswirkung*) на всі галузі права без винятку. Суд сформулював, що конституційні цінності не замкнені в публічно-правовій сфері. Вони пронизують увесь правопорядок, включно з цивільним, трудовим та сімейним правом. Наслідки цього рішення для юридичної аргументації виявилися фундаментальними одразу в кількох вимірах. По-перше, конституційні права

відтепер впливають на приватні відносини через тлумачення оціночних понять цивільного права, таких як «добрі звичаї» або «суспільний інтерес». Це фактично означає проникнення конституційних цінностей у сферу приватноправових відносин. З'являється явище, яке в доктрині отримало назву непрямої горизонтальної дії (*mittelbare Drittwirkung*) основних прав. По-друге, ФКС отримав повноваження переглядати рішення судів загальної юрисдикції в випадках, коли вони недостатньо врахували вплив конституційних цінностей на спірні правовідносини. Це суттєво розширило сферу конституційного контролю та перетворило ФКС на свого роду «наглядача» над усією судовою системою країни. По-третє, юридична аргументація набула ціннісно-орієнтованого характеру. Суд більше не обмежується класичною дихотомією «громадянин - держава». Він шукає баланс між різними суспільними групами, конкуруючими інтересами та фундаментальними цінностями, закладеними в Основному законі. На практиці це означає, що конституційне судочинство перетворюється на майданчик для вирішення глибоких світоглядних та моральних конфліктів суспільства. Від свободи слова та захисту людської гідності до зіткнення релігійних і світських цінностей. Таким чином, рішення у справі *Lüth* перетворило ФКС з органу захисту індивідуальних прав на арбітра загальносуспільних ціннісних конфліктів. ФКС отримав роль, яка виходить далеко за межі традиційного судового мандату.

Для поглибленого розуміння німецької моделі необхідно також проаналізувати, як ці абстрактні теорії втілюються у конкретних рішеннях. У справі про аптеки (*Apothekenurteil*, 1958) ФКС продемонстрував володіння догматичною аргументацією, розробивши «Теорію ступенів» (*Stufentheorie*). Баварський закон вимагав отримання спеціального дозволу для відкриття нової аптеки. Причому у видачі дозволу могло бути відмовлено, якщо існуючі аптеки в даному районі вже достатньо забезпечували потреби населення. Заявник отримав відмову саме з цієї підстави та оскаржив її як порушення свободи вибору професії. ФКС відмовився розглядати свободу професії як єдину нерозчленовану норму і розробив структуровану триступеневу модель, де кожен рівень втручання вимагає відповідного рівня виправдання. Суд структурував свою аргументацію наступним чином. Перший ступінь - регулювання здійснення професії. Держава може диктувати як працювати (наприклад кількість годинна робота) на основі звичайної суспільної доцільності. Другий ступінь - суб'єктивні умови допуску. Вимоги до особи виправдані лише для захисту важливих суспільних благ, наприклад, охорони здоров'я. Третій ступінь - об'єктивні умови допуску. Квоти або перевірка економічної потреби є найтяжчим втручанням, яке не залежить від волі особи. Воно виправдане лише для відвернення очевидної або надзвичайно вірогідної загрози життєво важливим інтересам. ФКС визнав баварський закон неконституційним, оскільки обмеження на відкриття аптек належало до третього рівня втручання. Держава у підсумку не змогла довести існування реальної загрози, яка б виправдовувала такий захід. Суд відхилив аргумент про надмірну

конкуренцію як недостатньо вагомий для обмеження свободи професії на цьому рівні. Ця справа стала класичним прикладом використання ФКС пропорційності для демонтажу протекціоністського законодавства, апелюючи до ядра конституційного права на вільний розвиток особистості.

Іншим ключовим рішенням було у справі щодо захисту клімату (Klimaschutz-Beschluss, 2021), яке показало здатність еволюціонування ФКС і вміння відповідати на виклики XXI століття. У фабулі справи група молодих людей та екологічні організації оскаржили Федеральний закон про захист клімату 2019 року (Bundes-Klimaschutzgesetz). Вони стверджували, що закон є недостатньо амбітним. Документ встановлював цілі зі скорочення викидів CO₂ до 2030 року, проте практично нічого не передбачав щодо зобов'язань після цієї дати. Заявники стверджували, що таким формулюванням держава перекладає тягар кліматичних заходів на майбутні покоління. Суть аргументації ФКС у цій справі зводиться до трьох взаємопов'язаних тез. Центральним поняттям став «ефект втручання, подібний до попереднього» (eingriffsähnliche Vorwirkung). Суд постановив, що надмірні викиди CO₂, дозволені сьогодні, фактично блокують свободу майбутніх поколінь. Оскільки після 2030 року держава буде змушена вдатися до радикальних обмежень майже всіх сфер людської діяльності задля виконання цілей Паризької угоди. З цим пов'язана теза про міжпоколінний розподіл тягаря. Принцип пропорційності вимагає, щоб обмеження прав були розподілені справедливо не лише в просторі, а й у часі. А отже законодавець не має конституційного права перекладати весь тягар екологічної трансформації на майбутнє для звільнення від відповідальності нинішнє покоління. Нарешті, суд спирався на обов'язок захисту (Schutzpflicht), що впливає зі статті 20a Основного закону. Дана норма створює об'єктивне юридичне зобов'язання держави активно діяти задля досягнення кліматичної нейтральності, а не лише утримуватися від екологічно шкідливих заходів. Таким чином, ФКС поєднав класичну доктрину основних прав із конституційною екологічною відповідальністю і цим створив новий стандарт перевірки кліматичного законодавства. Це рішення демонструє перехід ФКС від реактивного контролю до дискурсивного прогнозування. Суд використовує сценарії та кліматичні моделі як частину своєї юридичної аргументації.

Юридична аргументація Федерального конституційного суду Німеччини є взірцем того, як судова влада може утверджувати свій авторитет у сучасному світі. Вона не спирається на силу чи пряму демократичну легітимність. Її основа це інтелектуальне обґрунтування. Завдяки чотири етапному тесту на пропорційність та формулі ваги Алексі, суб'єктивний вибір судді перетворюється на прозорий процес оцінки конкуруючих аргументів. [32, с. 226–233] Це створює культуру виправдання, де кожне рішення є продуктом розуму, а не волі. Використання Urteilsstil та академічної догматики забезпечує стабільність правової системи. Конституція Німеччини сприймається як живий організм, де

кожна нова справа збагачує загальну систему цінностей. Німецька модель пропорційності стала «лінгва франка» світового конституціоналізму. Її здатність адаптуватися до нових викликів робить її найбільш привабливою для запозичення іншими юрисдикціями, включаючи Україну. Таким чином, аргументація ФКС - це не лише засіб вирішення спорів, а й інструмент формування соціального консенсусу навколо цінностей демократичної правової держави. Вона доводить, що в сучасному світі найбільш переконливою є та влада, яка здатна надати найкраще виправдання своїм діям.

2.3. Аргументація Верховного Суду США

Юридична аргументація у практиці Верховного Суду Сполучених Штатів (надалі за текстом - ВС США) становить собою унікальне поєднання глибокої поваги до правової традиції. Вона перш за все виражена у доктрині прецеденту та динамічному інтелектуальному змаганні між різними філософськими школами інтерпретації конституційного тексту. В американській правовій системі судові рішення розглядається не лише як акт застосування норми до конкретного факту, а як складний риторичний продукт. Він має на меті легітимізувати владу суду в демократичному суспільстві у якому судді не обираються народом безпосередньо. Українські дослідники, зокрема М. Козюбра, Т. Дудаш та А. Хворостянкіна, звертають увагу на те, що англосаксонська правова сім'я характеризується змагальним характером процесу. [28, с. 100–110] У ньому особлива увага приділяється дослідженню доказів прецедентного характеру та прагматичному підходу до вирішення юридичних проблем. На відміну від континентальної традиції, де головним є логічний дедуктивізм, американська судова аргументація спирається на правовий реалізм та враховує соціальний зміст справи й прагнення суспільства до справедливості. [28, с. 100–110]

Фундаментом усієї американської юриспруденції є принцип *stare decisis et non quæta movere*. В перекладі з латини означає «стояти на вирішеному та не турбувати спокій». Ця доктрина вимагає від судів дотримуватися принципів, встановлених у попередніх рішеннях при зіткненні з аналогічними правовими питаннями. Значення *stare decisis* виходить далеко за межі простої процесуальної вимоги. Воно забезпечує передбачуваність, стабільність та цілісність судового процесу. Це в свою чергу дозволяє громадянам та інституціям планувати свою діяльність на основі усталеного розуміння закону.

Доктрина прецеденту в США функціонує у двох взаємопов'язаних площинах - вертикальній та горизонтальній. Вертикальний аспект *stare decisis* зобов'язує нижчі суди суворо дотримуватися рішень вищих судів у межах однієї юрисдикції. У системі федеральних судів це означає, що окружні суди та апеляційні суди США повинні беззастережно застосовувати юридичні позиції які були сформульовані Верховним Судом США. Верховний Суд США є кінцевою

інстанцією з питань федерального та конституційного права. Ця ієрархічна структура гарантує єдність правозастосування на всій території країни.

Горизонтальний аспект *stare decisis* стосується обов'язку суду дотримуватися власних попередніх рішень. Для Верховного Суду США це означає презумпцію на користь збереження існуючих прецедентів, якщо немає надзвичайних обставин для їхнього перегляду. На відміну від вертикального аспекту, горизонтальний прецедент не є «непохитною заповіддю» (*inexorable command*). Особливо щодо конституційних справ. Це пов'язано з тим, що помилкове тлумачення Конституції неможливо виправити законодавчим шляхом. Єдиним способом відновлення конституційної істини є або внесення поправок до Конституції, або самокорекція Суду через перегляд прецеденту.

Окрім вертикального та горизонтального вимірів, доктрина прецеденту розрізняє також обов'язковий (*binding*) та переконливий (*persuasive*) прецедент. Обов'язковий прецедент це рішення, яке суд не може ігнорувати в силу ієрархічної підпорядкованості. Будь-який федеральний окружний суд зобов'язаний беззастережно застосовувати юридичні позиції Верховного Суду США незалежно від власної оцінки їхньої правильності. Переконливий прецедент не має обов'язкової сили, проте може бути врахований судом як авторитетне джерело правової мудрості. До цієї категорії належать рішення судів інших юрисдикцій. Наприклад, рішення англійських судів або судів інших штатів, суд може взяти до уваги у випадку переконливої аргументації та її доречності для вирішення справи. Таким чином, американська доктрина прецеденту є не жорсткою механічною системою. Вона є гнучким інструментом, що поєднує ієрархічну обов'язковість із простором для судового діалогу між різними юрисдикціями.

Аргументація щодо скасування прецеденту в практиці ВС США не є просто зміною юридичної позиції. Вона виступає як власна практика коригування ієрархії аргументів. У ній Суд переглядає вагу попередніх доводів на користь нових правових пріоритетів. Специфічна доктрина «прецеденту про прецедент» (сформована у справах *Planned Parenthood v. Casey* та *Dobbs v. Jackson*) фактично встановлює методологічні фільтри для такої ревізії. Замість механічного слідування принципу *stare decisis*, Суд оцінює якість обґрунтування та узгодженість правила з розвитком права. З точки зору теорії юридичної аргументації означає перевірку того, чи не став застарілий формально-текстуальний аргумент перешкодою для системної цілісності Конституції.

Узагальнюючи цей досвід, можна стверджувати, що скасування прецеденту відбувається тоді, коли телеологічні аргументи або системні зв'язки набувають більшої переконливості, ніж буквальный текст попереднього рішення. Класичним прикладом такої трансформації є справа *Brown v. Board of Education* (1954), де Суд відмовився від доктрини «окремі, але рівні». [35] У цьому рішенні

формальний акцент на рівності матеріальних умов, характерний для справи Plessy, поступився системному аргументу захисту гідності та реальної рівності. Таким чином, подолання прецеденту в США постає як інструмент актуалізації права через зміну балансу між текстуальною стабільністю та змістовною справедливістю. Це дозволяє усувати аргументаційні помилки минулого заради збереження легітимності всієї системи.

Серцем юридичної аргументації у ВС США є конфлікт між двома теоріями інтерпретації, а саме оригіналізмом та концепцією «живої конституції» (living constitution). Ця суперечка стосується природи демократії, ролі суддів та джерела легітимності права, а не лише методів читання тексту.

Оригіналізм ґрунтується на переконанні, що Конституція має фіксований зміст, закладений у момент її прийняття. Головним прихильником цієї теорії був суддя Антонін Скаліа. Він порівнював суддю з арбітром у бейсболі. Завдання судді полягало у чесній фіксації результатів, а не зміні правил гри. Оригіналізм еволюціонував у двох формах. Ранньою формою був оригінальний намір (Original Intent). У ній намагалася з'ясувати, що саме мали на увазі автори Конституції, вивчаючи їхні щоденники та записи дебатів. Сучасна та більш впливова форма це оригінальне публічне значення (Original Public Meaning). У цій формі шукають як освічена людина епохи ратифікації розуміла б конкретні слова тексту. Прихильники оригіналізму наполягають, що лише цей підхід захищає верховенство права від суб'єктивних уподобань суддів. Конституція, яка може означати будь-що залежно від сучасних цінностей, перестає бути основним законом і перетворюється на інструмент політичної боротьби. У нещодавніх рішеннях, зокрема *Bruen* та *Dobbs*, консервативна більшість Суду активно застосовувала «оригіналізм за аналогією». [38] Вони стверджували, що будь-яке сучасне обмеження конституційних прав повинно мати чіткий історичний прецедент у традиції XVIII–XIX століть.

Прихильники «живої конституції», зокрема судді Вільям Бреннан та Стівен Брейєр стверджують, що Конституція є динамічним документом і має еволюціонувати разом із суспільством. Бреннан наголошував, що геній Конституції полягає саме в її здатності адаптувати великі принципи до умов світу, який її автори не могли собі навіть уявити.

Сучасна версія цієї теорії набуває форми правового прагматизму. У своїй концепції «Активної свободи» (Active Liberty) суддя Брейєр пропонує зосереджуватися на цілях Конституції та практичних наслідках судових рішень, а не лише на тексті. Конституція покликана створити працездатний уряд, а тому судді мають користуватися повним «набором інструментів». Такі як: текст, історія, прецедент, традиція та цінності. При цьому не надаючи жодному з них інструментів абсолютного пріоритету. Саме в цьому полягає принципова відмінність між двома підходами. Для Скаліа пріоритетом є оригінальне публічне

значення тексту, а роль громадянина зводиться до підпорядкування встановленим правилам. Для Бреєра на першому місці стоять цілі, цінності та наслідки (purposivism), а Конституція має сприяти активній участі громадян у самоврядуванні. Показовим є і різне ставлення до історії. Оригіналізм розглядає її як джерело фіксованого змісту норми, а прихильники живої конституції сприймають її лише як контекст, що не обмежує подальший правовий розвиток. Обидва підходи також по-різному обґрунтовують судову стриманість. Скаліа досягає її через суворе дотримання тексту. Бреєр через деференцію до законодавця у складних соціальних питаннях. Аргументація прихильників живої конституції апелює до «людських потреб», що стоять за юридичними нормами. А також до необхідності захисту меншин від тиранії більшості - цінностей, які жоден фіксований текст не здатен гарантувати сам по собі.

Унікальною рисою американської судової аргументації є інституціоналізована практика публічного вираження незгоди. Окрема думка судді, що не згоден з більшістю (dissenting opinion), є потужним риторичним актом, спрямованим на різні аудиторії. Наприклад для майбутніх суддів, законодавців, науковців та громадськості.

Окрема думка не має обов'язкової юридичної сили. Проте її вплив на розвиток права може бути фундаментальним. Історія американського конституціоналізму неодноразово це підтверджувала. Дисент виконує щонайменше три важливі функції у системі конституційного судочинства. По-перше, він слугує інструментом інтелектуального контролю. Незгодний суддя змушує більшість ретельніше відточувати аргументацію, відповідати на найскладніші заперечення та усувати логічні прогалини. Такі дії зрештою підвищують якість самого рішення. По-друге, відкрита незгода зберігає легітимність судового процесу. Вона демонструє суспільству, що всі аргументи були почуті та розглянуті і рішення є результатом сумлінної інтелектуальної дискусії, а не політичного диктату більшості. По-третє, і найважливіше з перспективи правового розвитку, дисент нерідко створює «дорожню карту» для майбутнього. Незгодний суддя вказує шляхи, якими можна в майбутньому обійти або переглянути нинішнє рішення. Цим він фактично закладає насіння майбутньої зміни доктрини.

Найпереконливішим прикладом риторичної та доктринальної сили дисенту є позиція судді Джона Маршалла Харлана у справі *Plessy v. Ferguson* (1896). Харлан був єдиним незгодним у складі Суду і стверджував, що Конституція не визнає жодних расових відмінностей між громадянами. Це твердження залишалося без підтримки протягом майже півстоліття. Допоки не лягло в основу одноголосної аргументації Суду щодо покладення краю легальній расовій сегрегації у справі *Brown v. Board of Education* (1954). [35] Дисент Харлана наочно ілюструє, що окрема думка - це не просто юридична поразка, а часом випереджальний діалог із майбутнім.

Сучасні дослідження показують, що судді ВС США дедалі частіше використовують у дисентах «аргументаційні риторичні запитання» (надалі по тексту - ARQs) для негативного коментування позиції більшості. Такі запитання не потребують відповіді, оскільки вони самі по собі є звинуваченням у нелогічності або несправедливості. Аналіз рішень 2024-25 років виявляє значні відмінності в емоційній інтенсивності дивентів. Судді Сотомайор та Джексон часто використовують «високу емоційну полярність». Вони вживають такі слова: «неконституційно», «загроза», «абдикація» та «незаконно», особливо у справах про виконавчу владу та цивільні свободи. У справі про президентський імунітет Сотомайор описала рішення як «екзистенційну загрозу верховенству права». Натомість судді Горсач або Кавано навіть у незгоді схильні до більш сухого, технічного стилю, фокусуючись на процедурних порушеннях.

Ще одна лінія розлому в юридичній аргументації ВС США стосується вибору методологічного інструментарію. Це може бути використання жорстких категорій (categorical rules) або гнучкого балансування інтересів (balancing tests).

Протягом більшої частини XX століття в американському конституційному праві панував підхід балансування. Він найбільш яскраво виражений у доктрині «рівнів перевірки» (tiers of scrutiny). Ця доктрина передбачає, що суд зважує державний інтерес проти індивідуального права. Суд застосовує різні стандарти інтенсивності перевірки залежно від характеру права та підстави класифікації. Система складається з трьох рівнів. Найвищий - сувора перевірка (strict scrutiny), яка застосовується у справах, що стосуються фундаментальних прав або расової класифікації. На цьому рівні держава зобов'язана довести наявність непереборного інтересу (compelling interest) та використання найменш обмежувальних засобів його досягнення. Імовірність скасування оспорюваного акта тут є настільки високою, що в доктрині цей стандарт отримав неофіційне визначення «фатальний на практиці» (fatal in fact). Проміжний рівень (intermediate scrutiny) застосовується у справах, пов'язаних із гендерною класифікацією, статусом позашлюбних дітей та деякими аспектами свободи слова. Держава має обґрунтувати важливий інтерес та довести суттєвий зв'язок між обраним засобом і цим інтересом, а імовірність скасування акта є середньою. Найнижчий рівень - раціональна основа (rational basis). Вона застосовується до економічних та соціальних регуляцій. В таких випадках від держави вимагається лише наявність легітимної мети та раціонального зв'язку між нею та обраним заходом. Імовірність скасування на цьому рівні є мінімальною.

Попри свою системність та широке застосування, доктрина рівнів перевірки зазнавала гострої критики. Антонін Скаліа та його однодумці стверджували, що метод балансування наділяє суддів надмірною дискрецією. Фактично у такий спосіб перетворює їх на «королів-філософів», які самостійно визначають відносну вагу конкуруючих соціальних цінностей. Натомість вони відстоювали повернення до «права правил» (the rule of law as a law of rules). Це

підхід, за яким конституційні права мають категоріальний та абсолютний захист. Їх не може бути подолано жодним державним інтересом, яким би вагомим він не здавався. Ця полеміка між прихильниками балансування та категоріального захисту прав залишається однією з центральних у сучасній американській конституційній теорії.

У сучасній практиці ВС США під керівництвом Голови Суду Джона Робертса спостерігається рішучий відхід від балансування на користь «історичного категоріалізму». У справі *District of Columbia v. Heller* (2008) Суд вперше застосував цей підхід до Другої поправки. [37] Він відкинув аргумент про те, що право на зброю можна збалансувати з необхідністю боротьби зі злочинністю. Суддя Скаліа постановив, що оскільки зброя для самооборони була «категоріально» захищена на момент заснування США, сучасний уряд не може переглядати цей баланс. Ця тенденція була закріплена у справі *Bruen* (2022), де Суд прямо заборонив нижчим судам використовувати будь-які тести зважування у справах про право на носіння зброї. [45] Тепер єдиним легітимним аргументом є наявність історичного аналога регулювання. Цей підхід критикується за «обфускацію» та непередбачуваність, оскільки він змушує юристів шукати відповіді на питання цифрової епохи в архівах XVIII століття.

Своєрідною рисою американської конституційної аргументації є її висока залежність від зовнішніх джерел інформації, що надходять через інститут *amicus curiae* (друзів суду). Суб'єкти не сторони справи, подають власні меморандуми з метою просвітити суду щодо широких соціальних, економічних або технічних аспектів спору, виходячи за межі суто юридичної дискусії між сторонами.

Така практика безпосередньо пов'язана з експансією так званих «законодавчих фактів» (*legislative facts*) в конституційному судочинстві. Ад'юдикативні факти стосуються конкретних обставин справи, а законодавчі факти є узагальненими твердженнями про те, як функціонує суспільство, наука чи економіка. Судді відчують гостру потребу в такій інформації. Через те, що конституційні рішення мають наслідки для всієї нації, а не лише для сторін конкретного спору. Саме через брифи *amicus curiae* до Суду надходили відповіді на питання про наступне: чи справді жорстокі відеоігри шкодять розвитку мозку дітей, чи має расове розмаїття в університетах реальні освітні переваги, чи є процедура переривання вагітності на пізніх термінах коли-небудь медично необхідною. Згідно з дослідженнями, у 2013–2014 роках брифи *amicus curiae* з метою доповнення фактичної бази були подані у 61 справі з 79, розглянутих Судом. При цьому судді нерідко цитують ці брифи безпосередньо як авторитетні джерела. І навіть іноді не звертаються до первинних наукових досліджень, на які ті посилаються. Це породжує серйозні виклики для юридичної аргументації. Суд поступово перетворюється на своєрідну «супер-легіслатуру», що оперує великими масивами емпіричних даних, проте позбавлену інституційних механізмів їх належної верифікації.

Підсумовуючи особливості юридичної аргументації Верховного Суду США, слід виділити кілька ключових елементів, які визначають її унікальний характер. По-перше, це центральна роль прецеденту. Він незважаючи на свою консервативну природу, містить вбудовані механізми для еволюції через систему факторів «прецеденту про прецедент». По-друге, це постійна напруга між оригіналістською відданістю історії та прагматичною адаптивністю «живої конституції». Це створює динамічне середовище для правового розвитку. По-третє, це стратегічне використання окремих думок як засобу збереження інтелектуальної чесності та підготовки ґрунту для майбутніх змін.

Сучасний поворот Суду до історичного категоріалізму та відмова від традиційних тестів балансування свідчать про глибоку трансформацію американської юридичної методології. Цей рух має на меті обмежити суддівську дискрецію. Однак він водночас породжує нові проблеми, пов'язані з інтерпретацією історії та ігноруванням сучасних емпіричних даних. Водночас, активне використання брифів *amicus curiae* демонструє, що аргументація ВС США залишається глибоко зануреною в соціальну реальність. Вона намагається знайти баланс між правовою абстракцією та практичною ефективністю. Для української правової науки цей досвід є неоцінним у контексті пошуку власних шляхів підвищення переконливості та легітимності конституційного правосуддя.

Висновок до РОЗДІЛУ 2. ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ ТА ЇХ ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

- I. Узагальнено результати порівняльного аналізу функціонування юридичної аргументації як інструменту легітимізації судової влади.

Юридична аргументація в рішеннях конституційних судів України, Німеччини та США є не просто технічним обґрунтуванням. Це складний інтелектуальний механізм легітимізації судової влади. В умовах відсутності прямого мандата від виборців, саме якість, логічність та прозорість юридичних аргументів стають головним джерелом інституційного авторитету суду. Кожна національна система пропонує власний шлях до цієї мети, зумовлений специфікою правової традиції.

- II. Визначено методологічні особливості німецької моделі конституційної аргументації.

Вона демонструє високий рівень методологічної дисципліни, що базується на суворій догматиці та універсальному застосуванні принципу пропорційності. Завдяки впровадженню теорії Р. Алексі, процес зважування цінностей трансформовано у раціональну процедуру. Це мінімізує суб'єктивізм. Академічний стиль рішень поєднує дедуктивну логіку з глибоким телеологічним тлумаченням, що дозволяє сприймати Основний закон як цілісну систему об'єктивних цінностей.

- III. З'ясовано специфіку американської традиції юридичної аргументації як динамічного інтелектуального змагання.

Аргументація залишається гнучкою завдяки постійному діалогу між оригіналізмом та концепцією живої конституції. Унікальною рисою є стратегічне значення окремих думок суддів та активне залучення емпіричних даних («законодавчих фактів») через брифи *amicus curiae*. Це робить юридичну аргументацію більш адаптивною до соціальних реалій, попри ризики ідеологічної поляризації.

- IV. Проаналізовано сучасний стан та проблемні аспекти української практики конституційної аргументації.

Попри інтеграцію європейських інструментів (тест на пропорційність, посилення на практику ЄСПЛ), КСУ все ще демонструє схильність до процедурного формалізму. У ній акцент на формі часто домінує над змістовним аналізом суті прав людини. Виявлено певну непослідовність у дотриманні власних юридичних позицій та недостатню взаємодію з доктриною. Це подекуди надає аргументації декларативного характеру.

- V. Обґрунтовано перспективну модель юридичної аргументації для України, засновану на синтезі європейського та американського досвіду.

Ефективна модель аргументації для України має синтезувати логічну строгість німецької школи з прагматичною відкритістю американського дискурсу. Обґрунтовано необхідність переходу від механічного цитування юридичних норм до побудови когерентної системи аргументів. Тільки через прозору методологію та глибоку ціннісну орієнтацію конституційне правосуддя здатне забезпечити реальне верховенство права та ефективний захист людини від державного свавілля.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Еволюція застосування моделей юридичної аргументації в рішеннях Конституційного Суду України

Для аналізу еволюції юридичної аргументації в практиці Конституційного Суду України доцільно поєднати два рівні дослідження внутрішньосудовий та доктринальний. Якщо в першому проводиться аналіз мотивувальних частин конкретних рішень, то за допомогою другого використовується реконструкція того, як цю практику осмислюють українські теоретики права.

Першому етапу розвитку аргументації Конституційного Суду України можна надати характеристику переважно нормативно-тлумачного і текстоцентричного. Для нього характерна сильна залежність від буквального та системного прочитання конституційних норм. Значна увага приділяється компетенційним і процедурним аспектам та відносно стримане використання позатекстових аргументів. У доктринальній реконструкції цей етап співвідноситься з тим, що Козюбра М. І. називає домінуванням силлогістично-дедуктивної моделі. Рабінович і Дудаш позиціонують як ще недостатньо розвинений інструментарій правотлумачного аргументування. Водночас уже в цей період закладаються передумови майбутнього повороту. [27, с. 30–42] Конституційне тлумачення поступово перестає бути лише процедурою роз'яснення змісту тексту і стає формою вироблення автономних правових позицій Суду. [1, с. 30–63] [27, с. 30–42] [29, с. 23–27]

Рішуча аксіологічна метаморфоза простежується в рішенні від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 у справі про смертну кару. У ньому Суд поєднав право на життя з правом на людську гідність. І в наслідку прийшов до висновку що ці права не можуть бути ані обмежені, ані скасовані як базові передумови реалізації всіх інших прав. Надалі у пізніших узагальненнях своєї ж практики КСУ надав чіткіше формулювання, що людська гідність є абсолютною цінністю і вона належить кожній людині навіть у разі засудження за особливо тяжкі злочини. Це рішення важливе своїм результатом, бо воно фактично усунуло смертну кару. А також його важливість є у заміні суто карально-позитивістського бачення кримінального права аксіологічною оптикою. У ній оцінка держави робиться через її ставлення до невідчужуваної гідності людини. Саме тут у практиці КСУ виразно з'являється аргумент від людської гідності як наднормативної засади всього подальшого конституційного мислення.

Наступний крок до доктрини верховенства права відбувся в рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. [13] Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду з клопотанням вирішити питання щодо конституційності положень статті 69 Кримінального кодексу України в частині про унеможливлення призначення особам, які вчинили злочини невеликої

тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. У цій справі Суд пов'язав справедливість із пропорційністю юридичної відповідальності і сформулював одну з найважливіших тез: «право не обмежується лише законодавством, а охоплює й інші соціальні регулятори, легітимовані історично досягнутим культурним рівнем суспільства». У цьому рішенні справедливість уже не виступає моральною метафорою. Справедливість стає конституційним критерієм перевірки відповідності покарання тяжкості правопорушення та особі винного. Суд фактично відмовляється від жорсткого законодавчого формалізму й переходить до матеріального розуміння правової держави. Це і можна трактувати як центральний рубіж між формальним легалізмом і ціннісно-орієнтованим конституціоналізмом.

Рішення від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 у справі про податкову заставу розширило цю логіку на сферу публічно-правових обмежень майнової сфери. [18] Суд прямо пов'язав елементи права з рівністю, справедливістю та домірністю. Він перетворив пропорційність із ситуативного мотиву на загальний критерій перевірки конституційності обмежень. З цього моменту пропорційність починає функціонувати вже не тільки в кримінально-правовому, а й у загальнопублічному вимірі. Звідси бере початок етап, на якому КСУ дедалі частіше розглядає право крізь конституційні принципи, а не тільки через формальні приписи закону. [3]

Найважливішим показником зрілості аргументації КСУ є праця Суду з принципом пропорційності. У рішеннях 1999-2005 років пропорційність переважно з'являлася як елемент ширших міркувань про справедливість і правову державу. З початку 2010-х років вона починає функціонувати як окремий критерій конституційного контролю. Особливо виразно це видно в рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. У ньому Суд розглядав соціальні видатки в бюджетному контексті і визнав, що держава може коригувати соціальні виплати лише за наявності об'єктивної потреби. І причому такі заходи мають бути тимчасовими й мати часові межі, що необхідні для стабілізації фінансово-економічної ситуації. Тут пропорційність уже пов'язується із принципом збалансованості бюджету без поглинається ним. Економічна доцільність не звільняє законодавця від конституційного обов'язку обґрунтовувати межі втручання у соціальні права.

Ще чіткіше доктрина пропорційності була сформульована у рішенні від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. [15] В цій справі КСУ прямо назвав пропорційність елементом верховенства права у сфері соціального захисту. Суд визначив, що заходи, передбачені нормативними актами, повинні переслідувати легітимну мету та бути співмірними з нею. Не менш важливим було також введення додаткового запобіжника. Зміна механізму соціальних виплат є допустимою лише доти, доки під сумнів не ставиться сама сутність права на соціальний захист. КСУ не просто запозичив мову пропорційності, а побудував з неї

конституційний бар'єр проти редукції соціальних прав до бюджетної дискреції держави. У даному випадку рішення № 3-рп/2012 є переломним. [15] Воно переводить українську конституційну аргументацію з площини справедливо чи несправедливо у площину стандартизованої перевірки легітимної мети, співмірності засобів і збереження сутності права.

Подальший розвиток цієї моделі видно в рішеннях щодо обмеження свободи та права на судовий захист. У рішенні від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018 Суд оцінив неможливість ефективного апеляційного перегляду постанов про адміністративний арешт. [16] Він наголосив, що такий вид стягнення за суворістю подібний до кримінального арешту і через це обмеження права на судовий захист має оцінюватися за посиленими критеріями співмірності. У рішенні від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 ця логіка була доктринально поглиблена. КСУ прямо вимагав справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. [24] Суд пов'язав доступ до апеляції з ефективністю судового захисту і дійшов висновку, що неможливість окремого оскарження продовження тримання під вартою не відповідає критеріям справедливості та пропорційності. Ці акти показують, що пропорційність у практиці КСУ вже більше не може зводитись тільки до відповідності покарання правопорушенню. Вона охоплює процесуальну архітектуру захисту прав, швидкість і дієвість перегляду, а також оцінку ризику тяжких незворотних наслідків для особи.

Особливе значення для сучасного етапу має рішення від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024. [10] У цій справі розглядались гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою в умовах воєнного стану. Суд виходив із того, що права, гарантовані статтями 29, 55, 62 і 63 Конституції, не були включені до актів, якими в Україні введено воєнний стан. [4] І саме тому втручання в ці права не може легітимуватися самою лише воєнною ситуацією. У цьому рішенні особливо виразна зріла форма конституційної аргументації. КСУ не заперечує екстраординарність воєнного контексту, але відмовляє у дозволі автоматично витіснити базові процесуальні гарантії. У даному випадку пропорційність функціонує вже як інструмент контролю над воєнною винятковістю. Тобто як заборона перетворення надзвичайного режиму на *carte blanche* для державного свавілля.

Рішення від 11 грудня 2025 року № 1-р/2025 також є дуже показовим. Воно стосувалось строків звернення працівника до суду про стягнення заробітної плати та інших належних виплат. [14] Тут КСУ фактично дав майже книжкову формулу перевірки пропорційності в трудових спорах. Строк звернення до суду є допустимим лише коли він має легітимну мету, є потрібним та не виходить за межі, виправдані в демократичному суспільстві. Окремим конкретизуючим критерієм виступає розумність строку. Суд додатково наголосив, що воєнний стан створює об'єктивно незвичайні умови доступу до правосуддя. І саме законодавець повинен це враховувати. Тепер це вже не просто апеляція до

справедливості, а складна тришарова побудова: 1) легітимна мета, 2) потрібність, 3) розумність або реальна можливість реалізації права. Це одна з найдавніших моделей аргументації у сучасній практиці КСУ.

Термін “жива конституція” в практиці Конституційного Суду України не є настільки формалізованим, як в американській доктрині. Проте функціонально Суд дедалі частіше мислить саме в подібному ключі. Козюбра М. І. прямо зазначає про “еластичність” загальних принципів права. [2, с. 167–180] Вона забезпечує їхній динамізм і дає можливість “розуміти Конституцію краще, ніж її творці”. Це надзвичайно важлива методологічна теза, оскільки вона легітимує не музейне, а розвиткове прочитання Основного Закону. Цієї ж логіки притримується і В. В. Городовенко. Він зазначає, що юридичні позиції КСУ є результатом нормативного і динамічного тлумачення оспорюваних приписів законодавства. В українській доктрині вже існує достатньо підстав говорити не просто про офіційне тлумачення, а про еволюційне розгортання змісту конституційних норм у судовій практиці.

Особливо виразно еволюційне тлумачення постає в рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. [19] По-перше, Суд заявив, що права і свободи людини не зводяться лише до прямо названих в тексті Конституції. По-друге, визначив людську гідність як право, гарантоване статтею 28 Конституції. І одночасно як конституційну цінність, що є фундаментом усіх інших прав та мірилом їхньої сутності. Це вже не може бути просто тлумаченням окремої норми. Це побудова цілісної аксіологічної теорії Конституції засобами судового рішення. У поєднанні з рішенням від 7 листопада 2018 року № 9-р/2018, де Суд пов’язав соціальну політику держави із забезпеченням поваги до людської гідності через пенсії, соціальні виплати й допомогу, був сформований стійкий тренд. [21] КСУ читає соціальні та процесуальні гарантії не автономно. Вона аналізує їх через гідність як центральний конституційний принцип. У порівняльно-правовому сенсі саме такі рішення найбільш переконливо демонструють функціонування української версії доктрини живої конституції.

Рішення КСУ з центральними аргументами у вигляді правових цінностей, людської гідності і справедливості, демонструють не лише еволюцію національної практики, а й її інтеграцію в європейський конституційний простір. У справі про смертну кару людська гідність використана як межа, яку держава не має права переступити навіть у відповідь на найтяжчий злочин. У справі про призначення більш м’якого покарання справедливість визначає матеріальну конституційність кримінально-правової санкції. У справі № 5-р/2018 людська гідність стає мірилом сутності всіх інших прав. [19] У рішенні № 9-р/2018 стає критерієм соціальної політики. [21] У сукупності ці акти формують ядро української аксіологічної конституційної юриспруденції. Конституційні цінності не є лише фоном. Вони перетворюються на самостійні джерела аргументації. [1, с. 30–63]

З погляду порівняльного права, цю еволюцію можна інтерпретувати як адаптацію двох великих моделей. Першою є німецька модель “об’єктивного порядку цінностей”. Вона асоційована з практикою Федерального конституційного суду Німеччини. КСУ рідко прямо відтворює сам термін, однак функціонально працює в дуже близькій логіці. Суд встановлює ієрархію конституційних цінностей із людською гідністю на вершині, витлумачує конкретні права через їхній зв’язок із гідністю та свободою. Верховенство права суд розуміє як процедурно-інструментальну цінність, покликану забезпечити реалізацію базових матеріальних цінностей. Структура, де людська гідність як вершина ієрархії, а свобода, справедливість, рівність і демократія як похідні, розгортає монографія про конституційні цінності. Дана монографія спирається на практику конституційних судів України, Польщі та Німеччини. У цьому сенсі рішення КСУ 1999, 2018 і 2019 років можна розглядати як українську адаптацію ціннісно-об’єктивного підходу і без його буквального термінологічного оформлення.

Друга модель це американська. В сучасному європейському праві також конвенційно-страбурзька, логіка балансування інтересів. Дудаш у своїй дисертації демонструє, що зважування й балансування стають потрібними там, де субсумпція не дає вичерпної відповіді. Він зазначає, що пропорційність є основним патерном вирішення конфлікту принципів і прав. Хворостянкіна наголошує, що порівняльний аналіз юридичної аргументації в *common law* і континентальній традиції має виходити з різних методологічних стандартів. Інші дослідники вказують, що у романо-германській традиції переважає дедуктивне мислення, тоді як англосаксонська модель тяжіє до індукції, аналогій і *case-by-case balancing*. У рішеннях КСУ 2019, 2024 і 2025 років видно саме таку змішану техніку. Суд лишається континентально-догматичним у вихідній структурі, але дедалі частіше вдається до реального балансування між правом особи, інтересом держави, юридичною визначеністю, ефективністю судочинства та безпековими міркуваннями. Це вже не класична континентальна субсумпція в чистому вигляді. Це комбінована модель, де дедуктивний каркас доповнюється оціночним балансуванням наслідків.

У працях Рабіновича й Дудаш ця трансформація осмислюється як перехід до правотлумачного аргументування з виразним діалогічним характером. Вони підкреслюють, що КСУ повинен використовувати ширший набір інструментів. Сама аргументація в офіційному тлумаченні є не механічним поясненням норми, а окремою стадійною діяльністю. [2, с. 167–180] [31] У ній суб’єкт звернення, Суд, адресат рішення і навіть автори окремих думок перебувають у складній взаємодії. Еволюція аргументації КСУ не може бути зрозуміла лише через “зміст висновків”. Насправді змінюється сама комунікативна природа конституційного правосуддя. Суд дедалі більше працює не як негативний законодавець у вузькому

позитивістському сенсі, а як центр конституційного дискурсу, який виробляє загальнозначущі правові позиції.

Еволюція аргументації КСУ має також стилістичний вимір. Козюбра наголошує, що в конституційному судочинстві, на відміну від загальних судів, позараціональні фактори й прийоми суто ораторського мистецтва мають мінімальне значення, тоді як переважають раціональні, аналітичні методи, характерні для науки. [2, с. 167–180] Тому мотивувальні частини рішень найавторитетніших конституційних судів часто нагадують наукові трактати. Ця характеристика надзвичайно добре описує пізнішу практику КСУ. Ранні рішення Суду були відносно лаконічними та тісно прив'язаними до буквального цитування статей Конституції. Більш новіші рішення дедалі більше нагадують доктринальні есе. У них є визначення термінів, реконструкція сутності права, поетапна перевірка втручання, аналіз наслідків, посилення на міжнародні стандарти й попередні юридичні позиції.

Цю зміну добре пояснює й пізніша праця Дудаш. Вона показує, що юридична аргументація існує не як набір ізольованих тез, а як система аргументових структур. Вони є послідовними, пов'язаними та конвергентними. Причому в офіційній правотлумачній і правозастосовчій аргументації переважають саме багатоаргументні конструкції. Крім того, вона пов'язує якість аргументації з властивостями правничої мови, синтаксису та стилістики. Складні аргументи потребують такої мовної організації, яка дає змогу читачеві розрізнити зноски, проміжні висновки та фінальний нормативний висновок. Це помітно в рішенні № 1-р/2025, де КСУ не обмежується одним міркуванням про трудове право. [14] Суд вибудовує розгалужений догматичний ланцюг. Від природи триваючого порушення і сутності права на своєчасну винагороду і до легітимної мети строків, критерію розумності, воєнного контексту, балансу інтересів і фінального висновку про звуження змісту права.

На рівні конкретних рішень стилістичний контраст особливо вражає. Якщо порівняти, наприклад, рішення про смертну кару з рішеннями 2019–2025 років. У 1999 році Суд уже застосовує сильний аксіологічний аргумент, але ще робить це в доволі концентрованій формі. Через кілька базових зв'язків між життям, гідністю і заборонаю нелюдського покарання. Натомість у рішеннях № 4-р/2019, № 8-р(II)/2024 та № 1-р/2025 аргументація розгортається значно докладніше. [10] [14] [24] Суд послідовно обґрунтовує ефективність апеляційного перегляду, справедливий баланс, допустимі межі обмеження, критерії легітимної мети, значення воєнного режиму та реальну можливість реалізації права. Отже, відбулася зміна словника - від “справедливості” як загальної ідеї до “легітимної мети”, “ефективності”, “розумності”, “справедливого балансу”. І також зміни отримала сама композиція мотивувальної частини. З монолітного тексту вона перетворилася на багатокрокову аргументаційну конструкцію.

3.2. Запозичення та адаптація досвіду юридичної аргументації інших судів.

Процес утворення сучасної юридичної аргументації в межах національних правових систем неможливо розглядати без глобальних тенденцій судового діалогу та взаємопроникнення правових доктрин. Судова аргументація сьогодні виступає не лише як інструмент обґрунтування конкретного судового акта. Наразі вона є динамічним полем, де відбувається асиміляція міжнародних стандартів прав людини, принципів верховенства права та специфічних доктринальних підходів, що були напрацьовані провідними конституційними та наднаціональними судами. В основі цього процесу лежить складний механізм запозичення та адаптації. Даний механізм вимагає від суддів не простого копіювання іноземних прецедентів, а глибокого інтелектуального опрацювання правових ідей. Вони мають бути узгодженими з національним конституційним текстом та історичним контекстом. Юридична аргументація стає універсальною мовою. Вона дозволяє національним судам долучатися до глобального конституційного дискурсу. А також вона забезпечує легітимність своїх рішень через посилання на загальновизнані принципи справедливості та раціональності. [2], [31]

Аналіз юридичної аргументації в різних правових сім'ях демонструє, що способи обґрунтування юридичних рішень глибоко вкорінені в типах праворозуміння та методологічних засадах інтерпретації. В англосаксонській правовій сім'ї аргументація традиційно має прецедентний характер. Ключову роль відіграє аналогія та виведення принципів із конкретних обставин справи. У романо-германській системі акцент зміщується на логіко-семантичне тлумачення нормативних актів та системну цілісність законодавства. Проте в епоху глобалізації ці відмінності поступово стираються. Вони поступаються місцем функціональному підходу. У ньому головною метою аргументації стає раціональне переконання аудиторії - сторін спору, юридичної спільноти та суспільства в цілому.

Запозичення судового досвіду інших юрисдикцій вимагає чіткої методології порівняльного аналізу. Як зазначається у роботах Анни Хворостянкіної: цей процес включає дослідження не лише кінцевого результату рішення, а й структури аргументів, використаних методів тлумачення та ціннісних орієнтирів, якими керувався суд. [28, с. 100–110] В конституційному судочинстві така адаптація є найбільш інтенсивною через наявність норм із відкритою текстуальністю. Вони потребують наповнення змістом залежно від актуальних викликів. Суди часто використовують такі методи, як аргументація від супротивного (*argumentum a contrario*), за аналогією, або телеологічне тлумачення. Найчастіше вони спираються на досвід колег, що вже стикалися з подібними правовими дилемами.

Адаптація іноземної аргументації не є механічним процесом. Вона проходить крізь фільтри національної правової ідентичності. На практиці це означає, що запозичена доктрина, наприклад, принцип пропорційності, може набувати специфічних рис. Все залежить від того, як національний суд трактує межі втручання в права людини та роль держави в забезпеченні суспільного добробуту.

Одним із найбільш значущих прикладів глобальної дифузії юридичної аргументації є принцип пропорційності. Він зародився у німецькому адміністративному праві. Протягом останніх десятиліть даний принцип перетворився на домінуючу аналітичну процедуру для захисту фундаментальних прав у всьому світі. Пропорційність забезпечує структуровану основу, яка дозволяє судам оцінювати виправданість обмежень прав з боку державної влади. При цьому суди можуть уникати суто суб'єктивних оцінок. Як стверджують Алек Стоун Світ та Джад Метьюз, цей принцип став "доктринальним підґрунтям для розширення судової влади". Через це він дозволяє суддям здійснювати інтенсивний контроль над законодавчими та адміністративними рішеннями.

Структура аналізу пропорційності зазвичай включає чотири послідовні етапи: встановлення легітимної мети, перевірка придатності заходу для досягнення цієї мети, оцінка його необхідності та пропорційності у вузькому розумінні. Цей метод створює так звану "культуру обґрунтування". У ній будь-яке обмеження свободи має бути раціонально виправдане публічними інтересами. Адаптація цього стандарту в Україні відбувалася під значним впливом практики Європейського суду з прав людини та німецької доктрини. Він відображається в численних рішеннях Конституційного Суду України.

Пропорційність як метод аргументації має низку переваг, які сприяють її поширенню. Вона забезпечує прозорість судового процесу. Пропорційність змушує суддів чітко артикулювати причини, за якими один інтерес переважає над іншим. Крім того, вона дозволяє знайти баланс у справах, де стикаються два рівнозначні права або право та важливий суспільний інтерес. До прикладу, право на приватність та вимоги національної безпеки. Універсальність цього підходу робить його ідеальним інструментом для транснаціонального судового діалогу. Завдяки ньому суди різних країн можуть порівнювати свої рішення, використовуючи спільну методологічну базу.

Німецька правова традиція пропонує один із ключових прикладів коли юридична аргументація може зводитись навколо абсолютної цінності людської гідності. Ключовим у є рішення Федерального конституційного суду Німеччини від 15 лютого 2006 року у справі про Закон про авіаційну безпеку (1 BvR 357/05). Справа стосувалася повноваження збройних сил збивати захоплений терористами літак, у випадку існування вагомих підстав вважати, що він буде використаний як зброя для знищення людей на землі.

Суд визнав це положення неконституційним. Він застосував аргументацію, яка була заснована на статті 1 Основного закону Німеччини. У ній було проголошений принцип щодо недоторканності людської гідності. Основним тезою суду стало те, що життя людини є найвищою цінністю і не може бути предметом кількісного балансування. Пасажири захопленого літака, які самі є жертвами злочину, не можуть бути перетворені державою на прості об'єкти для порятунку інших осіб. Таке перетворення людини на "засіб для досягнення мети" є прямим посяганням на її гідність. Навіть якщо мета полягає у запобіганні масштабнішій катастрофі.

У справі 1 BvR 357/05 Федеральний конституційний суд Німеччини сформулював цілісну систему аргументів. [43] У її основі лежить розкриття меж державного втручання у право на життя. Ключовою стала об'єктна формула (Objektformel) - людина ніколи не повинна ставати лише об'єктом державних дій, оскільки це руйнує її статус як суб'єкта права. Суд категорично відкинув логіку балансування життів, за якою держава могла б вираховувати «менше зло» через вбивство невинних людей заради порятунку більшої кількості осіб. При цьому суд окремо наголосив на статусі пасажирів. Вони не зобов'язані жертвувати собою і залишаються носіями прав навіть у ситуації неминучої загибелі. Водночас суд провів принципову різницю між літаками з невинними людьми на борту та безпілотними об'єктами або повітряними суднами, де перебувають виключно терористи. Знищення терористів визнається конституційно допустимим через те, що самі винуватці несуть відповідальність за спричинену ситуацію. Усі ці висновки об'єднує одна ідея - людська гідність є абсолютною межею для будь-яких утилітарних міркувань безпеки чи державної доцільності.

Цей підхід демонструє межі застосування принципу пропорційності. Існують сфери у яких балансування є неприпустимим. Оскільки таке втручання стосується «ядра» людської особистості. Адаптація такого досвіду іншими судами, зокрема в Україні, дозволяє вибудовувати аргументацію проти спроб виправдати порушення фундаментальних прав надзвичайними обставинами або вимогами державної доцільності. Розуміння гідності як правового принципу, є критично важливим для забезпечення верховенства права в умовах сучасних загроз.

Питання взаємодії національного та наднаціонального права є також фундаментальним напрямком, де запозичення аргументації відіграє ключову роль. Рішення Федерального конституційного суду Німеччини щодо Лісабонського договору (2 BvE 2/08) стало зразковим для багатьох європейських країн у визначенні меж інтеграції. [44] Суд підтвердив - Основний закон Німеччини є відкритим до європейської інтеграції, але навіть така відкритість має свої межі, що були визначені конституційною ідентичністю. Аргументація суду базувалася на ідеї, що демократична легітимність походить від народу, і тому національний парламент повинен зберігати вирішальний вплив на ключові сфери

державного життя. Суд запровадив концепцію "контролю ідентичності" (identity review). Згідно з нею він залишає за собою право перевіряти акти Європейського Союзу на відповідність недоторканим принципам німецької конституції.

Така модель аргументації є надзвичайно актуальною для України в процесі інтеграції та вступу до ЄС. Вона показує, що адаптація міжнародних стандартів не має відбуватися за рахунок руйнування фундаментальних засад національного правопорядку. Навпроти, юридичне обґрунтування має будуватись на основі принципу "щирого співробітництва". У ньому національні та наднаціональні органи поважають компетенції один одного. Використання німецької доктрини "Staatenverbund" (конфедерації держав) дозволяє аргументувати збереження незалежних повноважень у випадках, коли наднаціональне регулювання виходить за межі наданих йому мандатів.

Сучасна практика Верховного Суду США демонструє відхід від аргументації, що була заснована на зважуванні інтересів. Наразі аргументація тяжіє до більш формалістичного підходу, відомого як «історія та традиція». Знакові рішення останніх років це *Bruen* та *Dobbs*. [45] Вони ілюструють цей поворот, який створює значний контраст із європейською традицією пропорційності. У справі *Bruen*, щодо права на носіння зброї, суд відкинув двоступеневий тест, який використовували нижчі суди. Він проголосив, що єдиним критерієм конституційності є відповідність історичній традиції регулювання зброї на момент прийняття Другої поправки. Аналогічна логіка була застосована у справі *Dobbs*. [38] Вона скасувала прецедент *Roe v. Wade* щодо права на аборт. Суд аргументував, що Конституція США не містить прямої згадки про це право, і воно не є глибоко вкоріненим в історії та традиціях нації. Така аргументація ігнорує сучасні концепції особистої автономії та гендерної рівності. Вона спирається на юридичні норми XIX століття.

Порівняння європейсько-канадської моделі пропорційності та американської моделі «історії та традиції» дозволяє чіткіше зрозуміти їхні принципові відмінності та практичні наслідки. Обидві моделі по-різному відповідають на питання про роль суду. В європейській традиції суд виступає активним балансувальником конфліктуючих цінностей. У підході *Bruen/Dobbs* він перетворюється на хранителя історичного тексту та «оригінального змісту» норми. [38] Відповідно відрізняється основний фокус аналізу. Перша модель звернена до актуальних інтересів та захисту прав у сучасних умовах. Друга модель прагне реконструювати історичне розуміння норми на момент її написання. На практиці це відображається в методах перевірки. Європейський підхід послуговується трьох або чотирьохскладовим тестом (придатність, необхідність, пропорційність у вузькому сенсі тощо). Американський оригіналізм вдається до пошуку історичних аналогів законодавчого регулювання. Ставлення до суспільного прогресу також кардинально відрізняється. Право у європейській моделі розуміється як «живий інструмент», що розвивається разом

із суспільством. Модель «історії та традиції» демонструє статичне розуміння права і принципову недовіру до нових прав. Ці відмінності породжують також протилежні ризики. Гнучкість пропорційності загрожує суддівським суб'єктивізмом. Передбачуваність оригіналізму досягається ціною втрати сучасних гарантій прав людини.

Цей досвід є важливим для української системи як приклад того, як зміна методології аргументації може радикально вплинути на обсяг прав і свобод громадян. Адаптація аргументів, заснованих тільки на історії, може бути небезпечною для молодих демократій, де історична традиція часто пов'язана з авторитарним минулим. Тому вибір на користь моделі пропорційності та «живого права» залишається більш перспективним для забезпечення європейського вектору розвитку України.

Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27 жовтня 2020 року стало одним із найбільш дискусійних у новітній історії. [17] Його ключове значення було у впливі на антикорупційну інфраструктуру держави. У цій справі суд розглядав конституційність положень Закону "Про запобігання корупції" та статті 366-1 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за недостовірне декларування. [5] [7] Аргументація суду в цій справі є яскравим прикладом спроби адаптувати принципи розподілу влад та незалежності судочинства. Хоча і на практиці така спроба була піддана жорсткій критиці як всередині країни, так і з боку міжнародних партнерів. Більшість суддів КСУ дійшла висновку, що встановлення контролю виконавчої влади (через НАЗК) над суддями порушує принцип незалежності судової гілки влади. За їхньою аргументацією, судова влада є найбільш вразливою до зазіхань з боку законодавчої та виконавчої гілок. Через те що суд не володіє фінансовими або військовими ресурсами. Суд зазначив, що будь-який контроль за діяльністю суддів повинен здійснюватися органами судейського врядування. Насамперед щоб уникнути політичного тиску. Щодо кримінальної відповідальності за статтею 366-1 КК, суд застосував елементи тесту на пропорційність. Він визнав покарання у вигляді позбавлення волі надмірним у порівнянні з суспільною небезпекою діяння.

Під час детального аналізу окремих думок суддів відкриває більш детальне розуміння того у який спосіб мають запозичуватися міжнародні стандарти. Суддя Сергій Головатий у своїй збіжній думці наголосив на незворотності європейського курсу України, що є закріпленим в Преамбулі Конституції. А також на обов'язку держави дотримуватися міжнародних антикорупційних конвенцій. Він аргументував, що НАЗК не здійснює "контроль над правосуддям". Національне агентство з питань запобігання корупції лише моніторить спосіб життя посадовців і це є легітимною метою в демократичному суспільстві. Посилаючись на справу ЄСПЛ *Wyrych v. Poland*, Головатим було підкреслено, що публічні особи повинні приймати обмеження своєї приватності заради

суспільної довіри. Суддя Василь Лемак у своїй окремій думці вказав на відсутність у рішенні більшості належної конституційної аргументації та порушення принципу презумпції конституційності закону. Він зазначив, що суд мав би застосувати доктрину "політичного питання". Суд повинен залишити форму та частоту декларування на розсуд парламенту, замість того щоб створювати "законодавчу паузу" в боротьбі з корупцією. Суддя Віктор Колісник додав, що суд вийшов за межі клопотання. Він скасував норми, які стосувалися не лише суддів, а й чиновників виконавчої влади, що свідчить про брак обґрунтованості рішення.

Адаптація зарубіжного досвіду не обмежується лише змістом аргументів. Вона стосується самих вимог до якості судового акта. Вмотивованість судового рішення розглядається в українській доктрині як самостійний критерій. [26, с. 30–42] Він впливає з принципу верховенства права та права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). [26, с. 30–42] Ян Берназюк підкреслює, що вмотивованість не є тотожною законності. Вона є показником того, що суд належним чином оцінив доводи сторін та надав раціональне пояснення своїм висновкам.

Згідно з практикою ЄСПЛ, вимога вмотивованості зобов'язує суддю не до простого перелічення доказів. Він має продемонструвати інтелектуальний шлях, що призвів до конкретного результату. Це включає обґрунтування того, чому певні докази були відхилені або прийняті. Також має бути надана відповідь на ключові аргументи захисту чи обвинувачення. В українському контексті цей стандарт став основою для касаційного перегляду. Рішення без належних мотивів, вважається таким, що не відповідає вимогам якості правосуддя, і підлягає скасуванню.

Аналізуючи конкретний зміст вимог до вмотивованого рішення, Я. Берназюк і практика ЄСПЛ виокремлюють п'ять взаємопов'язаних критеріїв. Першим є критерій індивідуалізації. Суд зобов'язаний враховувати конкретні особливості кожної справи. Він має уникати шаблонні формулювання, які лише імітують мотивування і при цьому не розкривають його справжнього змісту. Нерозривно з цим пов'язаний критерій повноти. Він вимагає від суду надати відповідь на всі суттєві аргументи учасників процесу, які мають значення для результату справи. Замовчування ключового доводу сторони рівнозначне його відхиленню без жодного пояснення. Не менш важливим є критерій прозорості. Логіка суду має бути викладена простою та зрозумілою мовою не лише для юристів, а й для самих сторін і широкої громадськості. Правосуддя, яке є незрозумілим для тих, кого воно стосується, просто втрачає свою легітимність. Окремо виділяється критерій обґрунтованості відмови. Суд повинен чітко зазначати мотиви на основі яких він відхиляє певні клопотання або докази сторін. Він не має обмежуватись лаконічним «відхилити» без жодної аргументації. П'ятим критерієм є спадковість. Вона передбачає можливість використання

мотивів судів попередніх інстанцій за умови згоди з ними та їх поглиблення. Це забезпечує логічну наступність судових актів у межах однієї справи і не перетворює кожен інстанційний процес на ізольований острів аргументації.

Ця доктрина є критично важливою для подолання формалізму в українських судах. Перехід від «суду закону» до «суду права» вимагає від суддів здатності вибудовувати складні аргументаційні ланцюжки. Вони мають адаптувати досвід справ *García Ruiz v. Spain* чи *Hadjianastassiou v. Greece*, де ЄСПЛ детально розписав обов'язки національних судів щодо мотивування рішень.

Процес запозичення та адаптації юридичної аргументації є показником функціонування сучасного правосуддя в умовах "судового діалогу". Конституційні суди сьогодні не діють ізольовано. Вони постійно озираються на практику колег і шукають підтвердження своїм висновкам або запозичують нові методи аналізу. Принцип пропорційності, людська гідність як абсолют, захист конституційної ідентичності - дані концепції стали частиною спільного глобального правового капіталу. Для України успішна адаптація цього досвіду є ключем до легітимації судової влади. Досвід розгляду антикорупційних справ показує, що недостатньо лише формально посилатися на "незалежність суду" чи "розподіл влад". Аргументація має бути комплексною та враховувати міжнародні стандарти. Також вона має спрямовуватись на захист фундаментальних цінностей, а не на захист вузькокорпоративних інтересів. Окремі думки суддів КСУ, які часто містять глибокий аналіз іноземної доктрини, є надзвичайно важливими. Вони готують базу для майбутніх змін у судовій практиці та сприяють підвищенню рівня правової дискусії в країні. Подальший розвиток юридичної аргументації в Україні повинен йти шляхом поглиблення культури обґрунтування. Це означає і більш широке застосування принципу пропорційності, і критичне осмислення "оригіналізму" чи "історії та традиції". Це робиться задля уникнення їхнього сліпого копіювання в умовах, де вони можуть зашкодити захисту прав людини. Юридична аргументація має залишатися інструментом раціонального пошуку справедливості. Він спирається на кращі світові зразки, але завжди враховує специфіку національного конституційного ладу.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що запозичення та адаптація досвіду юридичної аргументації є неминучим і прогресивним процесом. Він сприяє гармонізації національних правових систем із міжнародними стандартами. Ключовим висновком є те, що якість судового рішення сьогодні визначається не лише його відповідністю букві закону, а силою та переконливістю наведених у ньому аргументів, їхньою здатністю витримати тест на пропорційність та вмотивованість.

3.3. Напрями вдосконалення юридичної аргументації в рішеннях Конституційного суду України.

Юридична аргументація в діяльності органу конституційної юрисдикції виступає як фундаментальний чинник забезпечення легітимності його актів у демократичному суспільстві. Сучасний стан розвитку конституційної юстиції в Україні свідчить про нагальну потребу відходу від застарілих легістських підходів, до більш гнучких, ціннісно-орієнтованих методик тлумачення Конституції. Процес вдосконалення аргументації в рішеннях Конституційного Суду України є багатограним. Він охоплює як методологічні аспекти, так і змістовне наповнення через інтеграцію європейських стандартів верховенства права. Одним із ключових напрямів такого вдосконалення є перехід від формально-юридичного до ціннісного підходу. В центрі даного підходу правової системи перебуває людина, її гідність та права. Ця еволюція простежується через зміну парадигми сприйняття принципу верховенства права. Він у юридичних позиціях Суду дедалі частіше розкривається через категорію верховенства права. [1, с. 30–63]

Аналіз конституційно-правової еволюції принципу верховенства права в практиці КСУ демонструє покрокову трансформацію від інтегрального до поелементного підходу в його розумінні. Суд перестав розглядати верховенство права лише як загальну декларацію. Він виокремлювати його конкретні складники: правова визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя та дотримання прав людини. Наприклад, у знаковому Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 було закладено фундамент для розуміння верховенства права як панування права в суспільстві. [13] Сформувалась теза про те, що право не обмежується лише законодавством, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі та традиції, що легітимовані суспільством. Такий підхід дозволив Суду розмежувати поняття права і закону, оскільки закон може бути несправедливим або необґрунтовано обмежувати свободу та рівність. У цьому контексті вдосконалення аргументації полягає у подальшому поглибленні аналізу «якості закону». А також його відповідності ідеології справедливості, що пронизує всю Конституцію України.

Наступним важливим кроком у розвитку аргументаційної бази КСУ є впровадження української юридичної формули верховенства права. Вона базується на статті 8 Основного Закону. У Рішенні від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020 Суд вивів двоскладову формулу. [11] Вона включає імператив визнання (об'єктивації) та імператив дії (реалізації). Визнання верховенства права передбачає виконання державою зобов'язань на міжнародному та національному рівнях. Наприклад через приєднання до Статуту Ради Європи та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Реалізація забезпечується через національні інституції та механізми. Вони дозволяють особі захистити свою гідність від свавілля держави. Аксіологічна роль верховенства права в

юридичних позиціях КСУ нерозривно пов'язана з людською гідністю. Вдосконалення аргументації має йти шляхом утвердження наративу про те, що людина є найвищою цінністю. Будь-яке втручання держави у її права має бути суворо обґрунтованим крізь призму захисту цієї гідності.

Методологічне вдосконалення рішень КСУ унеможливлене без широкого та системного застосування тесту на пропорційність. Цей інструмент є особливо важливим у справах за конституційними скаргами. В особливості де є оскарження конституційності законодавчих обмежень основних прав і свобод людини. Тест на пропорційність виступає як потужна основа для належної мотивації. Він дозволяє Суду проводити перевірку на правомірне втручання держави у права особи. Модель тесту, яку доцільно впроваджувати у практику КСУ, складається з трьох послідовних елементів: придатності, необхідності та сумірності у вузькому сенсі (адекватності). Перевірка придатності вимагає встановлення чи є обраний законодавцем захід здатним досягти легітимної мети. Необхідність передбачає з'ясування, чи існують менш обтяжливі заходи, які могли б забезпечити ту ж мету. Сумірність у вузькому сенсі вимагає зважування суспільної користі від обмеження та шкоди, що були заподіяні правам особи, де суспільна вигода не повинна перевищувати шкоду для основних прав.

Практика КСУ вже містить приклади застосування елементів пропорційності. Наприклад у рішеннях від 13 червня 2019 року № 4-р/2019, від 25 червня 2019 року № 7-р/2019 та від 22 січня 2020 року № 1-р(I)/2020. [12] [24] [25] На мою думку, Суду все ще бракує глибини у проведенні кожного етапу цього тесту. Часто аргументація зводиться до загальних тверджень про «справедливий баланс». При цьому немає наявності детального аналізу альтернативних заходів або емпіричних даних, які б підтверджували необхідність саме такого обмеження. Вдосконалення в цьому напрямі потребує від суддів залучення ширшого кола джерел. Вони включають наукові знання та фахові позиції щодо соціально-економічних питань. Таке використання джерел зробить висновки Суду більш переконливими та об'єктивними. Особливо гостро це питання стосується соціальних прав у яких держава часто посиляється на брак фінансування. У таких випадках аргументація Суду має базуватися на критеріях розумних термінів, вимірного прогресу та максимального використання наявних ресурсів. Така основа передбачена міжнародними стандартами.

Проблема логічності та вмотивованості рішень КСУ є однією з найбільш обговорюваних у професійному середовищі. Вмотивованість судового рішення не є простою формальною вимогою закону (зокрема статті 89 Закону про КСУ). Вона є фундаментальною передумовою правосуддя та довіри суспільства до суду. Рішення має містити послідовний аналіз, пояснення взаємозв'язку доказів та норм права. І звичайно ж таке рішення має бути викладеним зрозумілою мовою без зайвих складних конструкцій. Низька конституційна культура та наявність спірних мотивів у деяких актах Суду підривають їхню легітимність. Прикладом

методологічної вади є відсутність контекстного підходу у вирішенні складних конституційних конфліктів. Контекстний підхід передбачає вибір оптимального розв'язання з урахуванням інтересів держави, соціуму та окремої особи. Вони мають гармонійно поєднувати казуальність справи з максимально наближеним до ідеалу вирішенням правової проблеми.

Критичним прикладом недостатньої аргументації стало Рішення КСУ від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі щодо антикорупційної реформи. [17] Це рішення викликало глибоку політичну та суспільну кризу. Суд визнав неконституційними ключові положення законів без належного обґрунтування того, чому ж саме ці обмеження є надмірними у демократичному суспільстві. Відсутність переконливих аргументів призвела до звинувачень Суду у конфлікті інтересів та бажанні захистити власну недоторканність від контролю. На мою думку, цей кейс демонструє, що вдосконалення аргументації є насамперед питанням національної безпеки. Через винесення необґрунтованих рішень, може насамперед зруйнуватись довіра до інститутів держави та загальмувати реформи. Напрямом вдосконалення тут має стати запровадження жорстких вимог до обґрунтування кожного висновку про неконституційність. Особливо коли це стосується питань загальносуспільного значення.

Важливим напрямом розвитку юридичної аргументації є інтеграція практики Європейського суду з прав людини та врахування висновків Венеційської комісії. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє окреслити ключові концепти верховенства права: законність, правову визначеність та справедливість судочинства. М. Козюбра наголошує на тому, що використання принципу «живого і динамічного документа» при тлумаченні Конституції, необхідне для відповідності Конституції сучасним викликам. Хоча українські суди поки що рідко вдаються до глибокого динамічного тлумачення, КСУ має стати лідером у цьому процесі. Вдосконалення передбачає не формальне посилення на рішення ЄСПЛ, а змістовну адаптацію методології аргументації Страсбурзького суду. [28, с. 100–110] Особливо що стосується автономного тлумачення понять та оцінки пропорційності втручання. Крім того, рекомендації Венеційської комісії, як-от щодо незалежності Дорадчої групи експертів при відборі суддів КСУ, мають сприйматися як орієнтир для зміцнення інституційної незалежності самого Суду. Це буде мати прямий вплив на якість та неупередженість його аргументації.

Значну роль у вдосконаленні правової думки відіграє інститут окремої думки судді КСУ. Окрема думка не є просто проявом незгоди з більшістю. Це важливий інструмент діалогу з правовим середовищем та суспільством. Вона дозволяє розкрити особливості обставин справи, які могли бути проігноровані у самому рішенні. Суддя також зазвичай пропонує альтернативні підходи до вирішення конституційних проблем. Згідно з позицією судді Миколи Мельника, окрема думка дає можливість показати глибину правової дискусії всередині Суду. Окрема думка не має обов'язкової юридичної сили. Проте її доктринальне

значення є надзвичайно високим. Насамперед вона сприяє розвитку науки конституційного права та може стати підґрунтям для зміни юридичних позицій Суду в майбутньому. Окрема думка сприймається також як єдина форма супротиву судді проти політично вмотивованих або юридично недосконалих рішень більшості. Вона є гарантією незалежності конкретного судді. А також свідченням про те, що його орієнтиром є власні принципи та досвід, а не кількісна перевага колег. Вислів «*Dixi et salvavi animam meam*» (я говорив і врятував свою душу) влучно описує моральний аспект цього інституту. Однак існує й інша точка зору. Згідно з нею велика кількість окремих думок, особливо протилежних за змістом до рішення, може підривати авторитет Суду та зменшувати регулюючу силу його тлумачень. На мою думку, вдосконалення юридичної аргументації має відбуватися через внутрішній інтелектуальний змагальний процес. Позиції авторів окремих думок враховуються при доопрацюванні проекту рішення більшістю і це дозволить усунути логічні суперечності ще до публікації акта.

Теоретичне підґрунтя вдосконалення аргументації в рішеннях КСУ формується через дискусії навколо праворозуміння. С. Шевчук обґрунтовано вказує на обмеженість позитивізму. [29] Позитивізм сприймає право лише як систему формалізованих норм, ігноруючи правові цінності. Натомість сучасна конституційна аргументація має спиратися на нормативність принципів права як джерел конституційного права. М. Козюбра відзначає, що загальнотеоретичне правознавство в Україні еволюціонує повільно. [1] [2] Воно часто залишається у полоні традиційних радянських проблем. Для вдосконалення рішень КСУ необхідно використовувати новітні теорії юридичної аргументації, які розглядають право як динамічну систему. У якій справедливість є головним критерієм легітимності будь-якої норми.

При проведенні офіційного тлумачення Конституції КСУ має використовувати всі доступні способи інтерпретації. Такі як граматичний, системний, історичний та телеологічний. Особливу увагу слід приділяти з'ясуванню практичної необхідності у роз'ясненні норми і це має бути відображено в аргументації. Суд має виступати провідником єдиної правової ідеології, яка буде спрямована на реалізацію цінностей Конституції. На мою думку, власним обґрунтованим баченням є те, що вдосконалення аргументації має йти шляхом персоналізації відповідальності за якість тексту рішення. Суддя-доповідач та наукові консультанти мають прагнути до створення документа, який би сприймався як взірець правової думки. У ньому кожен висновок має бути логічно виправданим та аксіологічно обґрунтованим.

Узагальнюючи напрями вдосконалення, слід виділити необхідність посилення уваги до принципу правової визначеності. У рішеннях КСУ цей принцип має розкриватися як вимога стабільності правопорядку та довіри громадян до держави. Будь-яка зміна юридичних позицій Суду має бути

належним чином аргументована. Це зменшить уникнення хаосу у правозастосуванні. Також важливо розвивати культуру мотивування відхилення аргументів сторін. Суд повинен мати обов'язок пояснити, чому він приймає одні доводи та відхиляє інші. Це і є невід'ємною частиною права на справедливий розгляд справи. На мою думку, важливим є розвиток «соціальної аргументації» у справах щодо обмеження прав на соціальний захист. КСУ часто стикається з конфліктом між конституційними гарантіями та економічною доцільністю. Вдосконалення у даному випадку, полягає у відході від простої констатації обов'язку держави виплачувати пенсії чи допомоги до аналізу пропорційності обмежень у світлі загальноєвропейських вимог до соціального захисту літніх людей та вразливих верств населення. Держава не може свавільно відмовляти у виплатах, доки чинні правові положення передбачають такі надбавки. Аргументація Суду має чітко вказувати межі дискреції законодавця у цій сфері. Він не має дозволяти економічним труднощам ставати виправданням для порушення сутнісного змісту прав людини.

Насамкінець, покращення юридичної аргументації в рішеннях КСУ є тривалим процесом професійного та ціннісного самовдосконалення суддівського корпусу. Це звичайно ж вимагає не лише високої кваліфікації від суду. Він має набратись мужності бути незалежним від політичних впливів та залишатися вірним принципу верховенства права навіть у кризових ситуаціях. Тільки через якісну, логічну та переконливу аргументацію Конституційний Суд України зможе виконати свою місію - бути справжнім гарантом Конституції та захисником прав кожної людини.

У контексті подальших кроків щодо модернізації судових актів КСУ, варто зосередити увагу на впровадженні чітких стандартів структури мотивувальної частини. Кожне рішення має розпочинатися з визначення конституційної проблеми та опису контексту конфлікту. Після цього має слідувати поетапний аналіз відповідних конституційних норм через призму вищезгаданого тесту на пропорційність. Завершуватися мотивування повинно чітким висновком про вплив рішення на правову систему. Такий підхід забезпечить передбачуваність та зрозумілість актів Суду для всіх суб'єктів. На мою думку, вдосконалення аргументації також вимагає активізації міжнародного співробітництва з конституційними судами країн ЄС для обміну кращими практиками написання судових рішень. Перш за все такі дії сприятимуть швидшій інтеграції України до європейського правового простору. [31]

Підсумовуючи, напрями вдосконалення юридичної аргументації в рішеннях Конституційного Суду України лежать у площині поглиблення ціннісного аналізу, методологічної дисципліни через тест на пропорційність, логічної послідовності та відкритості до сучасних правових доктрин. Тільки такий комплексний підхід дозволить Суду забезпечити реальне верховенство права та захистити людську гідність як фундамент демократичного ладу.

Використання досвіду окремих думок та практики міжнародних судових установ у поєднанні з глибоким теоретичним обґрунтуванням принципів права дозволить КСУ вийти на новий рівень якості правосуддя. Це буде відповідати очікуванням українського суспільства та європейським стандартам. Юридична аргументація в цьому сенсі стає не просто формою вираження думки, а живим механізмом трансформації права у справедливість.

Висновок до РОЗДІЛУ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

- I. Констатовано перебування вітчизняної конституційної юриспруденції у стані глибокої методологічної трансформації.

Вона характеризується рішучим відходом від радянського легалізму та вузького позитивізму в бік ціннісно-орієнтованого конституціоналізму. Еволюція діяльності Конституційного Суду України демонструє перехід від буквального читання тексту до розбудови автономних юридичних позицій. На вершині її ієрархії стоїть людська гідність. Формальний силогізм поступається складним багаторівневим конструкціям, таким як доктрина «живої конституції» та стандартизований тест на пропорційність.

- II. Визначено ключові вектори інтеграції української моделі аргументації у глобальний юридичний простір.

Важливим вектором розвитку юридичної аргументації в Україні є активний судовий діалог та адаптація глобального досвіду. Зокрема німецької доктрини «об'єктивного порядку цінностей» та страсбурзької логіки балансування інтересів. Впровадження принципу пропорційності є життєво необхідним інструментом контролю над державним свавіллям. А от порівняння з американським оригіналізмом підтверджує доцільність вибору концепції «живого права» для молодії демократії, яка прагне остаточного розриву з авторитарним минулим.

- III. Виявлено та систематизовано ключові виклики, що стосуються якості мотивування рішень Конституційного Суду України.

Вони лежать у площині якості мотивування та логічної послідовності. Для сприйняття актів Суду як легітимних джерел правосуддя необхідно впроваджувати сувору методологічну дисципліну. Вона передбачає ретельний юридичний аналіз придатності та необхідності кожного обмеження прав людини. Важливу роль у цьому відіграє інститут окремої думки судді. Так вона стає майданчиком для внутрішньої інтелектуальної конкуренції та готує підґрунтя для майбутніх змін юридичних позицій.

- IV. Доведено пряму залежність перспектив розвитку юридичної аргументації в Україні від утвердження принципу верховенства права.

Перспективи розвитку юридичної аргументації в Україні безпосередньо пов'язані з утвердженням концепції верховенства права. У ній законність виступає лише однією зі складових справедливого ладу. Вдосконалення процесу обґрунтування рішень вимагає від суддівського корпусу професіоналізму та здатності захищати сутнісний зміст прав людини навіть у надзвичайних умовах (зокрема в період воєнного стану).

V. Сформульовано концептуальне бачення юридичної аргументації як інструменту раціональної комунікації між державою та суспільством.

Юридична аргументація має перетворитися на інструмент раціональної комунікації між державою та суспільством. У ній кожне обмеження свободи знаходить своє вичерпне виправдання через призму людської гідності. Тільки через інтелектуальну чесність та вмотивованість нормативних актів і юридичних висновків Конституційний Суд України зможе повноцінно виконувати роль охоронця демократичного ладу та європейського вектора розвитку держави.

ВИСНОВКИ

У результаті мого магістерського дослідження «Особливості юридичної аргументації у рішеннях судів конституційної юрисдикції: порівняльний аналіз України, Німеччини та США» мною був проведений комплексний теоретико-правовий і прикладний аналіз природи, моделей та перспектив розвитку аргументаційної бази конституційного правосуддя. Юридичну аргументацію визначено як мовно-раціональний процес і результат обґрунтування юридично значущих висновків через впорядкування аргументів за правилами логічної зв'язності та релевантності. Дослідження підтвердило ключову гіпотезу: легітимність конституційної юрисдикції в сучасній Україні залежить не від формального статусу органу, а від сили кращого аргументу. Тільки через прозорий дискурс, методологічну строгість пропорційності та інтелектуальну чесність у мотивуванні Конституційний Суд України здатний ефективно гарантувати верховенство права та європейський вектор розвитку держави.

На основі проведеної роботи сформульовано такі підсумкові результати:

- I. Визначено поняття, юридичну природу та функції аргументації в конституційному судочинстві, які мають подвійний характер.

Юридична аргументація в конституційному судочинстві не може розглядатись як суто технічна операція з підведення конкретного випадку під абстрактну норму. Її природа є дуалістичною. З одного боку, вона має нормативний характер, оскільки нерозривно пов'язана з текстом Конституції, юридичними нормами, доктринами тлумачення та принципом системної єдності права. Це забезпечує передбачуваність та юридичну спадкоємність. З іншого боку, аргументація має практично-публічне спрямування. Оскільки конституційні суди часто вирішують конфлікти між фундаментальними цінностями в умовах суспільного плюралізму, аргументація виступає способом раціонального виправдання владного рішення. Вона покликана продемонструвати, що вибір на користь тієї чи іншої позиції не є результатом політичного розсуду чи свавілля, а базується на переконливих правових доводах.

Функціональне значення такої аргументації розкривається через чотири критичні вектори: легітиматійний, епістемічний, орієнтаційний та інституційно-координаційний. Вони забезпечують життєздатність демократичної системи.

- II. Проаналізовано основні теоретичні моделі аргументації та встановлено, що сучасний конституціоналізм спирається на їхній методологічний синтез.

Доведено, що якісна аргументація інтегрує різні підходи, де кожен виконує специфічну роль. Дискурсивно-раціональна модель Роберта Алексі закладає процедурний фундамент аргументації. Вона вимагає, щоб судові міркування

відповідало правилам логічної послідовності та прозорості. Це забезпечує можливість міжсуб'єктної перевірки, коли будь-який кваліфікований спостерігач може простежити та верифікувати шлях Суду від засновків до висновків. Така процедура мінімізує ризик інтуїтивного або волюнтаристського правосуддя.

Інтерпретивізм Рональда Дворкіна орієнтує Суд на пошук цілісності правопорядку. Згідно з цією моделлю, суддя не просто обирає одне з можливих значень норми. Він конструює найкращу інтерпретацію всієї системи права, виходячи з її моральних та аксіологічних засад. Це дозволяє вирішувати складні конфлікти принципів через їх гармонізацію в межах єдиного ціннісного поля Конституції.

Проте центральним, працюючим інструментом у сучасному глобальному конституціоналізмі стала модель пропорційності. Її унікальність полягає у здатності перетворити суб'єктивний судовий розсуд на суворий структурований алгоритм. Цей алгоритм виключає можливість випадкових рішень, оскільки вимагає від Суду послідовно пройти чотири етапи перевірки будь-якого обмеження прав:

- Легітимна мета передбачає перевірку того, чи є втручання держави у право соціально виправданим та конституційно значущим.
- Придатність передбачає аналіз того, чи здатні обрані державою засоби реально привести до досягнення заявленої мети.
- Необхідність це пошук найменш обтяжливого засобу. Якщо існує інший шлях досягнення мети, який менше обмежує права людини, обраний засіб визнається неконституційним.
- Пропорційність у вузькому розумінні це фінальне зважування, де Суд визначає, чи не є шкода, завдана індивідуальному праву, надмірною порівняно з суспільною вигодою від обмеження.

Саме такий синтез моделей дозволяє конституційному правосуддю залишатися раціональним. Модель пропорційності забезпечує структуру, інтерпретивізм надає ціннісне наповнення, а дискурсивна теорія - прозорість процесу. Це робить юридичну аргументацію надійним запобіжником проти державного свавілля, що відповідає найвищим стандартам верховенства права.

III. Здійснено порівняльний аналіз практик КСУ, BVerfG (Німеччина) та SCOTUS (США) та виявлено фундаментальні відмінності в їхніх аргументаційних стилях.

Німецька модель (BVerfG) вирізняється методологічною дисципліною, де тест на пропорційність виступає універсальним стандартом. Рішення у ній мають характер глибоких академічних трактатів. Американська практика (SCOTUS) характеризується динамічним змаганням між оригіналізмом та концепцією

«живої конституції». Вона активно використовує окремі думки суддів та брифи *amicus curiae* для інтеграції соціальних фактів у юридичну тканину рішення. Українська модель демонструє поступову рецепцію європейського стилю. У ній аргументація все більше фокусується на принципі пропорційності, хоча й зберігає певні ознаки нормативного формалізму.

IV. Досліджено еволюцію юридичних позицій КСУ та роль окремих думок суддів, що засвідчило трансформацію Суду до ціннісно-орієнтованого правосуддя.

Встановлено, що Суд перейшов від буквального читання тексту до розбудови автономних юридичних позицій. У яких людська гідність визнається наднормативною засадою. З'ясовано, що інститут окремих думок суддів відіграє роль «аргументаційного резерву», який:

- розкриває глибину правової дискусії всередині Суду;
- виступає майданчиком для інтелектуальної конкуренції;
- формує «дорожню карту» для майбутніх змін у правовій доктрині та відступів від застарілих позицій.

V. Сформульовано конкретні напрями вдосконалення методології написання рішень КСУ для посилення культури мотивування.

Сучасний етап розвитку конституційного правосуддя в Україні характеризується переходом від суду закону до суду права. Це вимагає якісно нового рівня обґрунтування судових актів. Вдосконалення юридичної аргументації має базуватися на принципах прозорості, логічної послідовності та аксіологічної наповненості. Ключовим елементом такої трансформації є повна операціоналізація чотириетапного тесту пропорційності. Суд повинен запровадити жорсткий алгоритм аналізу, який включає детальну перевірку легітимної мети, придатності, необхідності заходу та проведення фінального зважування інтересів особи та суспільства. Така методологічна дисципліна дозволяє уникнути суб'єктивізму та забезпечує раціональне виправдання будь-якого обмеження основоположних прав.

Посилення культури мотивування передбачає обов'язкове надання вичерпних відповідей на ключові контраргументи сторін та аналіз матеріалів *amicus curiae*. Це демонструє, що всі суттєві доводи учасників процесу були почуті та належним чином оцінені, що є критично важливим для суспільної легітимації рішень Суду. Вимога передбачуваності правосуддя зобов'язує Суд дотримуватися суворої дисципліни відступу від попередніх юридичних позицій. Будь-яка зміна доктрини повинна супроводжуватися розгорнутим обґрунтуванням її причин. Це в свою чергу дозволяє уникнути правової хаосу та підтримує довіру до стабільності конституційного ладу. Особливе місце в системі вдосконалення правової думки посідає інститут окремих думок суддів. Окрема думка не є просто актом незгоди. Вона виступає майданчиком для

внутрішньої інтелектуальної конкуренції. Вона дозволяє розкрити глибину правової дискусії та часто стає дорожньою картою для майбутньої еволюції юридичної доктрини. Таким чином, впровадження контекстного підходу та системна культура обґрунтування дозволять Конституційному Суду України вийти на новий рівень якості правосуддя. Це перетворить юридичну аргументацію на справжню «лінгва франка» між державою та суспільством. У якій кожне обмеження свободи знаходить своє раціональне виправдання через призму людської гідності та верховенства права.

Завершуючи дослідження, слід наголосити, що юридична аргументація в конституційному судочинстві є не лише формальним викладом правових позицій. Вона є живим механізмом трансформації права у справедливість. В умовах сучасних викликів, воєнного стану та європейської інтеграції, здатність Конституційного Суду України продукувати раціонально обґрунтовані та аксіологічно наповнені акти є єдиним надійним запобіжником проти політичної доцільності.

Якісна юридична аргументація з базою інтелектуальної чесності та методологічної строгості, залишатиметься найдієвішим засобом утвердження людської гідності як найвищої соціальної цінності. Таким чином, подальший розвиток якості юридичного мотивування та впровадження суворої методологічної дисципліни є фундаментальною умовою функціонування України як сучасної правової держави. У ній будь-яке обмеження прав людини потребує вичерпного раціонального обґрунтування

Список використаних джерел

1. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1/2. С. 30–63.
2. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167–180.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.02.2026).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 15 квіт. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
6. Мельник М. О. Вплив висновків школи правового реалізму на теорію юридичної аргументації. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Київ, 2017. Т. 193. С. 26–30.
7. Постанова Конституційного Суду України про Регламент Конституційного Суду України : Постанова Конституц. Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018 : станом на 9 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
8. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 7 лют. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
9. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII : станом на 20 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
10. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) : Рішення Конституц. Суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
11. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III „Прикінцеві положення“ Закону України „Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення“ від 2 березня 2015 року № 213-VIII: Рішення Конституц. Суду України від 18.06.2020 № 5-р(II)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 28.02.2026).

- 12.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Конституц. Суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 13.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): Рішення Конституц. Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 14.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 233 Кодексу законів про працю України (справа щодо строків звернення працівника до суду про стягнення заробітної плати та інших належних працівникові виплат): Рішення Конституц. Суду України від 11.12.2025 № 1-п/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-25#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 15.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частин : Рішення Конституц. Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 16.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення : Рішення Конституц. Суду України від 23.11.2018 № 10-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).

- 17.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про запобігання корупції“, Кримінального кодексу України : Рішення Конституц. Суду України від 27.10.2020 № 13-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 18.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" (справа про податкову заставу) : Рішення Конституц. Суду України від 24.03.2005 № 2-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-05#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 19.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII : Рішення Конституц. Суду України від 22.05.2018 № 5-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 20.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення пункту 26 розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Бюджетного кодексу України : Рішення Конституц. Суду України від 26.03.2020 № 6-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-20#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 21.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 7 розділу II Закону України „Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні“ : Рішення Конституц. Суду України від 07.11.2018 № 9-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 22.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) : Рішення Конституц. Суду України від 29.12.1999 № 11-рп/99 : станом на 1 верес. 2001 р.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 23.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про всеукраїнський референдум" : Рішення Конституц. Суду України від 26.04.2018 № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 24.Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України : Рішення Конституц. Суду України від 13.06.2019 № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 25.Рішення Першого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України „Про Конституційний Суд України“ : Рішення Конституц. Суду України від 22.01.2020 № 1-р(І)/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-20#Text> (дата звернення: 28.02.2026).
- 26.Савенко М. Д. *НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 129. Юридичні науки*. 2012. С. 13. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9cfdc5f6-eeb8-403c-b780-a3817a4efced/content>.
- 27.Савенко М. Співвідношення судової практики Конституційного Суду України із судовою практикою Європейського суду з прав людини. *Вісник конституційного суду України*. 2006. № 2. С. 30–42.
- 28.Хворостянкіна А. Європейські стандарти адміністративного процесу. *Юридичний журнал*. 2005. № 11. С. 100–110.
- 29.Шевчук С. В. Нормативність актів судової влади: від правоположення до правової позиції. *Вісник верховного суду України*. 2008. № 9. С. 23–27.
- 30.Щербанюк О. Принципи права в аргументації рішень конституційних судів. *Вісник конституційного суду України*. 2021. Т. 5/2021. С. 102. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_visnyk_ksu_5_2021.pdf.
- 31.Юридична аргументація. Логічні дослідження : монографія / О. М. Юркевич та ін. / За заг. ред. О. М. Юркевич. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2015. 336 с.
- 32.Alexy R. Jürgen habermas's theory of legal discourse. *Habermas on law and democracy*. 2023. P. 226–233. URL: <https://doi.org/10.2307/jj.8441774.14> (date of access: 28.02.2026).

33. Alexy's Theory of Law: Proceedings of the Special Workshop "Alexy's Theory of Law" held at the 26th World Congress of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy in Belo. 187 p.
34. Barak A. Proportionality: constitutional rights and their limitations. Cambridge University Press, 2012.
35. Brown v. Board of Education, 347 U.S. 483 (1954) / Supreme Court of the United States.
URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l/usrep/usrep347/usrep347483/usrep347483.pdf>.
36. District of Columbia v. Heller, 554 U.S. 570 (2008) // Supreme Court of the United States.
URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l/usrep/usrep554/usrep554570/usrep554570.pdf>.
37. District of Columbia v. Heller, 554 U.S. 570 (2008)] // Supreme Court of the United States.
URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/l/usrep/usrep554/usrep554570/usrep554570.pdf?utm_source.
38. Dobbs v. Jackson Women's Health Organization, 597 U.S. 215 (2022) // Supreme Court of the United States.
URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/19-1392_6j37.pdf.
39. Dworkin R. M. Law's empire. Cambridge, Mass : Belknap Press, 1986. 470 p.
40. Habermas J. between facts and norms: contributions to a discourse theory of law and democracy cambridge : MIT press, 1996.
URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780822395386_A35672723/preview-9780822395386_A35672723.pdf.
41. Hari H. P. Reading law: the interpretation of legal texts. 2022.
URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6467889> (date of access: 28.02.2026).
42. Jackson V. C. Jackson V. C. constitutional law in an age of proportionality // the yale law journal. 2015. vol. 124, no. 8. P. 3094–3196.
URL: https://yalelawjournal.org/pdf/h.3094.Jackson.3196_fteiok9v.pdf?utm_source
[e](https://yalelawjournal.org/pdf/h.3094.Jackson.3196_fteiok9v.pdf?utm_source).
43. Judgment of the First Senate of 15 February 2006 (1 BvR 357/05) (Aviation Security Act).
URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2006/02/rs20060215_1bvr035705en.html.
44. Judgment of the Second Senate of 30 June 2009 (2 BvE 2/08) (Lisbon Treaty).
URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2009/06/es20090630_2bve000208en.html.
45. New York State Rifle & Pistol Association, Inc. v. Bruen, 597 U.S. 1 (2022) // Supreme Court of the United States.
URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/21pdf/20-843_7j80.pdf.
46. Obergefell v. Hodges, 576 U.S. 644 (2015) // Supreme Court of the United States.
URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/14pdf/14-556_3204.pdf.
47. OGOS: Zeitschrift für systematische Philosophie. Neue Folge. Band 1. Heft 3. 1994. URL: <https://epub.ub.uni-muenchen.de/5309/1/5309.pdf>.

48. Order of the First Senate of 24 March 2021 (1 BvR 2656/18 et al.) (Klimaschutz-Beschluss).
URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2021/03/rs20210324_1bvr265618en.html.
49. Order of the First Senate of 6 November 2019 (1 BvR 1613/16) // :
no. Bundesverfassungsgericht.
URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2019/11/rs20191106_1bvr001613en.html.
50. Plessy v. Ferguson, 163 U.S. 537 (1896) // Supreme Court of the United States.
URL: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/usrep/usrep163/usrep163537/usrep163537.pdf>.
51. Stone sweet A., mathews J. proportionality balancing and global constitutionalism // columbia journal of transnational law. 2008. vol. 47, no. 1. P. 72–164.
URL: https://insight.dickinsonlaw.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/fac_works/article/1225/&path_info=47ColumJTransnatlL72.pdf&utm_source.
52. United States Supreme Court Reports. Volume 576. Preliminary Print. Part 2 [Electronic resource].
URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/boundvolumes/576US2PP_Web.pdf.